

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 3(47)

Frankfurt 2021

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.3(47)2021

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 3(47), 2021
June, 15**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: Zeil 12,
60313 Frankfurt, Germany

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: + 496921246293

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Nataliia Tytova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

Economic Sciences

- Doctor of Economical Sciences, Professor, Barsky Y. M., Lutsk National Technical University;
- Doctor of Economical Sciences, Professor, Shvets N. R., Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- Doctor of Economical Sciences, Professor, Shevchuk A. V., Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- Doctor of Economical Sciences, Associate Professor, Vdovenko N. M., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- Doctor of Economical Sciences, Professor, Zahorna T. O., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Economical Sciences, Associate Professor, Hrapkina V. V. Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Orehovsky V., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Yuriy M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- Doctor of Historical Sciences, Bezarov O., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Tsyganenko L., Izmail State Humanitarian University
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Roebuck Igor Y., Kharkiv National Medical University;
- Doctor of Historical Sciences, Nikitenko K. V., Lviv National Academy of Arts;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, I.B. Datskiv, Ternopil National Economic University;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Cotsur Nadiya, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Doctor of Philosophy, Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad;
- Ramadan Emhemad Jweli Kanan, Doctor of Philosophy (PhD), Elmergib University, Libya;
- Doctor of Philosophy, Professor, Chikarkova M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Philosophy, Professor, Andriyenko O. V. Donetsk National University;
- Doctor of Philosophy, Dulyn P. G., Mikolaiv National University;

Political Sciences

- Doctor of Political Science, Professor, Kornienko V., Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- Doctor of Political Sciences, Professor, Tkach O. I., Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Denysyuk Svetlana G., Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Belmaz Y. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vlasenko K. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Donbass State Engineering Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Prima R. M., Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kozhevnikov V. M., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tarnopolskyi O. B., Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poluboiaryna I. I., Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- Doctor of Psychology, Professor, Academician of the Ukrainian Academy of Technology (UTA), Iryna Volzhentseva; Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University;
- Doctor of Psychology, Professor, Simonenko S., K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Associate Professor, Murat Eliaz, Ondokuz Mayıs University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- Doctor of Medical Sciences, Professor, Mikhail Lebedyuk, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Professor, Bocharov Vasily Andreevich, Head of the Department of Pharmaceutical and Cosmetology Technologies, Odessa Medical Institute of the International Humanities University;
- PhD in Medical Sciences, Bocharova Veronika Vladimirovna, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Kuts Larissa Viktorovna, Head of the course of dermatovenerology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- Doctor of Medical Sciences, Zubkova L., Medical center "ORTO DENT" (Odessa, Ukraine);
- Doctor of Medical Sciences, Gladchuk V., «Hladchuk Medical Aesthetic Center» (Kiev, Ukraine)
- Doctor of Medicine, Professor, Peklina G. P., Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- Doctor of Technical Sciences, Professor, Waldemar Wójcik, Lublin University of Technology;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Baranowski V. M., Ternopil National Technical University;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V. B., Donetsk National Technical University;
- PHD in Engineering Sciences, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad

Juridical sciences

- Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E., Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- Doctor of Law, Professor, Gumin A. M., Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- Doctor of Art, Professor, Crul P. F. V.Stefanik Prikarpatsky University;
- Doctor of Art, Professor, Olena Sizova, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Prokopova Natalia Leonidovna, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- Doctor of Art, Rusudan Kvaratskhelia, Caucasus International University;
- Doctor of Art, Professor, Andriy Puchkov, Boris Grnchenko Kyiv University;
- PhD in Art, Evhen Kushch, National Academy of Leaders Culture and Arts;

Geographical Sciences

- Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ilyin L. V., Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

I. LEGAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.1

UDC: 347.626.2

ESSENCE, LEGAL NATURE AND CONCEPT OF A MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE

L. V. Enina

<https://orcid.org/0000-0002-1372-3932>

e-mail: yenina_lv@i.ua

Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv

The article analyzes scientific approaches to defining the essence, legal nature and concept of marriage contract. On the basis of scientific research and legislation, the main features of the marriage contract are highlighted. The conclusion is made about the complex legal nature of the marriage contract, its concept is formulated as an agreement of the spouses (or persons intending to marry), which is aimed at establishing, changing or terminating the property rights and obligations of the spouses in marriage and dissolution. The necessity of corresponding fixing of the concept in the legislation of Ukraine is substantiated.

Key words: spouses, marriage, property relations, marriage contract, rights and duties of spouses.

Єніна Л. В., Сутність, правова природа та поняття шлюбного договору в Україні / Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна, Харків

У статті аналізуються наукові підходи до визначення сутності, правової природи і поняття шлюбного договору. На основі наукових досліджень і законодавства виділені основні ознаки шлюбного договору. Зроблено висновок про комплексну правову природу

шлюбного договору, сформульоване його поняття як домовленості подружжя (або осіб, які мають намір укласти шлюб), яка спрямована на встановлення, зміну або припинення майнових прав і обов'язків подружжя у шлюбі та при його розірванні. Обґрунтовано необхідність відповідного закріплення поняття в законодавстві України.

Ключові слова: подружжя, шлюб, майнові правовідносини, шлюбний договір, права та обов'язки подружжя.

Постановка проблеми. Договірне регулювання є однією з засад сімейних відносин та важливою характеристикою його методу, що отримало закріплення у ст. ст. 7 та 9 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Право на договірне врегулювання сімейних відносин подружжя чи наречених може бути реалізоване шляхом укладення шлюбного договору, яким надається можливість врегулювати майнові відносини між подружжям, майнові права та обов'язки подружжя як батьків (ст. 92 СК України). Право на укладення шлюбного договору як можливість зміни встановленого законом режиму майна подружжя не набуло популярності на практиці, що неодноразово було предметом уваги у науці сімейного права, коли науковці та практики звертали увагу його риси, позитивні та негативні аспекти правового регулювання.

Стан дослідження проблеми. Майнові права подружжя, їх захист та правове регулювання шлюбного договору стало предметом дослідження у працях О. А. Явор, І.В. Жилінкової, О. О. Ульяненко, О. М. Калітенко, Т. О. Ариванюк, О. С. Олійник, М. В. Антокольської, Є. М. Ворожейкіна, Б. М. Гонгало, В. С. Гопанчука, В. І. Кисіля, П. В. Крашеніннікова, Р. Л. Нарішкіної, Н. В. Орлової, Л. М. Пчелінцевої, З. В. Ромовської, С. Я. Фурси, Р. О. Халфіної, Ю. С. Червоного та інших. Незважаючи на докладне висвітлення регулювання майнових відносин подружжя та сутності й поняття шлюбного договору у доктрині, певна

проблематика залишилась не вирішеною, а питання термінології та правової природи не мають єдиного підходу.

Метою статті є дослідження сутності та правової природи шлюбного договору та визначення його поняття.

Виклад основного матеріалу. Законом «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 23 червня 1992 року до цього Кодексу було внесено зміни та у ст. 27-1 цього Кодексу «Право подружжя на укладення шлюбного контракту», було визначено положення, згідно з якими особи, які беруть шлюб, мають право за власним бажанням укласти угоду щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний контракт), в якій передбачити майнові права і обов'язки подружжя; умови шлюбного контракту не мають погіршувати становище будь-кого з подружжя порівняно з законодавством України. Порядок укладення шлюбного контракту визначався Кабінетом Міністрів України згідно з Постановою «Порядок укладення шлюбного контракту» від 16 червня 1993 року. Законом України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року, «Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 18 червня 1994 року було врегульовано інші положення, пов'язані зі шлюбним контрактом.

У Сімейному кодексі України від 10 січня 2002 року у главі X був закріплений інститут шлюбного договору. Водночас визначення (дефініція) поняття «шлюбний договір» у нормативно-правових актах не закріплене на цей час.

Визначення шлюбного договору (контракту) неодноразово було предметом уваги науковців. Однією з перших спроб визначення шлюбного договору були зроблені Ф. А. Брокгаузом та І. А. Ефроном, які шлюбний договір визначили викладеною в спеціальному акті угоду, що укладається до чи після вступу в шлюб, визначає майнові та деякі немайнові відносини, які впливають зі шлюбного союзу, тих, що взяли

шлюб, а також третіх осіб, інтереси яких можуть збігатися з інтересами одного з подружжя, або їх разом [1, с.38]. О. М. Калітенко та І. В. Жилінкова одні із перших в Україні почали досліджувати інститут шлюбного договору. У своїх працях [2, с. 137; 3, с. 42] вони розкривають правову природу шлюбного договору (контракту), але не дають визначення його поняття. Подальший розвиток науки цивільного та сімейного права свідчить про зміну підходів до визначення шлюбного договору.

Шлюбний договір визнають: угодою, укладеною особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також між подружжям для врегулювання їхніх майнових відносин [4, с. 145]; угодою осіб, які вступають у шлюб, або угоду подружжя, яка визначає майнові права та обов'язки подружжя у шлюбі та/або у випадку його розірвання [5, с. 138]; угодою між особами, що вступають у шлюб, або подружжям, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення їх майнових і (або) особистих немайнових прав і обов'язків у шлюбі і (або) при його розірванні, а також на вирішення інших питань, якщо це не порушує права та законні інтереси інших осіб, не суперечить законодавству [6, с. 159]; документом, який посвідчується нотаріально, укладається між подружжям, а також особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, що регулює майнові відносини між подружжям (наприклад, визначає розмір часток кожного із подружжя зі спільного майна), зокрема, визначає їхні майнові права та обов'язки як батьків [7, с. 64]; угодою осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, або угоду подружжя, що регулює майнові відносини між ними щодо порядку набуття права власності на спільне та роздільне майно чи інші майнові права, визначає порядок володіння, користування та розпорядження ним, порядок його розподілу в разі припинення шлюбу, регулює майнові права та обов'язки подружжя як батьків відповідно до вимог сімейного та

цивільного права [8, с. 78]; домовленістю подружжя чи осіб, які мають намір укласти шлюб, що виражена у встановленій (дозволеній) законом формі, у галузі майнових відносин та пов'язаних із ними особистих немайнових відносин під час шлюбу та після його припинення [9, с. 9].

Визначення сутності шлюбного договору не можливо без визначення його правової природи. Під правовою природою, зазвичай, розуміють приналежність до елементу системи права (норма права, галузь, підгалузь, інститут, субінститут). Правову природу шлюбних договорів розглядають по-різному: одні дослідники визначають шлюбний договір як цивільно-правовий (М. В. Антокольська, Л. Б. Максимович, І. В. Жилінкова, Л. М. Пчелінцева, В. В. Вітрянський); інші - як суто сімейно-правовий (Ю. С. Червоний, З. В. Ромовська та інші).

Є. М. Ворожейкін шлюбний договір визнає цивільно-правовим у тій мірі, в якій він регулює відносини, які є предметом цивільного права: зміна встановленого законом або встановлення договірного режиму майна подружжя, визначення прав та обов'язків подружжя з управління та розпорядження їх майном, встановлення правил його розподілу в разі розірвання шлюбу, тобто визначає правовідносини власності подружжя. У частині, в якій шлюбний договір визначає сімейні правовідносини (аліментні, особисті) він не може вважатися цивільно-правовим [10].

А. А. Бакуменко зазначає про складну правову природу шлюбного договору, але відносить його до цивільно-правових, що направлені на встановлення або зміну правового режиму майна. Тому шлюбний договір має відповідати вимогам, що висуваються до цивільно-правових договорів. Зміна та розірвання шлюбного договору відбуваються у загальному порядку, передбаченому цивільним законодавством. Але шлюбний договір наділений певною специфікою, що полягає у особливостях суб'єктного складу, часі укладання, предметі та змісті договору [11].

Основною відмінною рисою шлюбного договору є його спеціальний суб'єктний склад, що тягне за собою неможливість створення певних прав і обов'язків щодо третіх осіб, які є навіть найближчими родичами подружжя [12]. Цивільно-правові засади притаманні шлюбного договору. Такої ж позиції дотримується й Ю. Червоний, який зазначає, що шлюбний договір є сімейно-правовим договором, оскільки його суб'єктами є лише подружжя [13, с.75]. І. В. Жилінкова зазначила, що шлюбний контракт, має особливості, які дають підстави визначати його одним із видів договорів, що укладаються подружжям [14, с. 109].

Отже, шлюбний договір має суттєві особливості поряд із іншими договорами, які можуть укладатись подружжям при регулюванні їх майнових відносин, займає особливе місце в системі зазначених договорів, враховуючи його особливий суб'єктний склад (подружжя чи майбутнє подружжя), зв'язок з особою учасника, неможливість укладення за участю представника. З цих же міркувань у шлюбному договорі не є допустимою заміна сторони в договорі (відступлення вимоги або переведення боргу). Також шлюбний договір має комплексний характер: може одночасно включати умови, які складають зміст окремих видів договорів, а предметом шлюбного договору може бути не лише наявне, а й майно, що буде набуто подружжям у майбутньому.

Правовий інститут шлюбного договору є комплексним інститутом, що регулюється нормами сімейного права України, містить окремі елементи цивільного права. Шлюбний договір справедливо визнають приватноправовим договором, що тісно пов'язаний із сімейно-правовими інститутами шлюбу та сім'ї, регулюється сімейним та цивільним правом. Шлюбний договір визнають особливим сімейно-правовим договором [15, с. 190-191].

Враховуючи комплексну правову природу шлюбного договору, постає питання визначення поняття та нормативного закріплення дефініції шлюбного договору. Маємо погодитись, що правові дефініції містять концентрований виклад змісту правового явища, а обійтись без них не можливо [16, с. 108]. Їх відсутність нерідко призводить до неоднозначного тлумачення правових понять, неоднакового застосування відповідних норм права на практиці. Відповідно визначення термінів у чинному законодавстві є необхідним, але визначення поняття має бути універсальним. Нормативне закріплення поняття шлюбного договору у ст. 92 СК України є обґрунтованим та доцільним, оскільки цей підхід дозволить розкрити його зміст для більш ефективного правового регулювання та застосування відповідних норм права, здійснення права на укладення шлюбного договору.

Визначаючи поняття шлюбного договору маємо підкреслити, що будь-яке визначення предмета чи явища не може містити всі його ознаки. Є важливим виокремити та використати при визначенні поняття основні, найбільш типові ознаки предмета чи явища. Враховуючи положення законодавства та наукові підходи, до ознак, що визначають сутність шлюбного договору, маємо віднести: укладення особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи подружжям, тобто має особливий суб'єктивний склад; регулювання майнових відносин між подружжям, визначення їх майнових права та обов'язків, що визначає спеціальний предмет правового регулювання; укладення за домовленістю сторін, що визначає право, а не обов'язок осіб; складну правову природу, оскільки він є правочином, що регулюється нормами цивільного та сімейного права.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Шлюбний договір виступає особливим способом урегулювання майнових відносин між подружжям або майнових відносин, що можуть виникнути в

майбутньому, визначає засоби охорони майнових прав подружжя, способи виконання їх майнових обов'язків подружжя. Шлюбний договір є двостороннім правочином, на підставі якого виникає сімейне договірне правовідношення. Зважаючи на правову природу та виявлені ознаки шлюбного договору, маємо його визначити як домовленість подружжя (або осіб, що мають намір укласти шлюб), спрямовану на встановлення, зміну чи припинення майнових прав та обов'язків подружжя у шлюбі та при його розірванні.

Перспективним напрямком подальших наукових розвідок є визначення місця шлюбного договору у системі сімейних договорів та договорів подружжя, обґрунтування можливості врегулювання шлюбним договором особистих відносин подружжя, пов'язаних із майновими.

Література:

1. Тімуш, І. С. (2013). Розвиток інституту шлюбного договору в правовій системі України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 4, 37-43.
2. Калітенко, О. М. (2001). *Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна* (Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03). 174 с.
3. Жилинкова, І. В. (2005). *Брачный договор* Х.: Ксилон, 2005. 176 с.
4. Сімейне право України: навчальний посібник. (За ред. Т. В. Курило). (2016). Львів: ЛьвДУВС. 316.
5. Зайцева, Т. И. (2003). Семейное право и нотариальная практика. *Настольная книга нотариуса. Т. II: учебно-методическое пособие*. М., 138.
6. Костина, Е. Н. (2014) Понятие и стороны брачного договора по законодательству республики беларусь. *Актуальные проблемы гражданского права*, 2 (3), 157-163.

7. Циверенко, Г. П., Трикоз, О. О. (2013). Шлюбний договір: українська сучасність. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Юридичні науки*, 1, 63-67.
8. Ульяненко, О. О. (2003). *Шлюбний договір в сімейному праві України*: (Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03). К., 185 .
9. Олійник, О. С. (2009). Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз різних правових систем: (Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03). Івано-Франківськ, 198.
10. Ворожейкин, Е. М. (1974). Семейные правоотношения в СССР. М.: Юрид.лит.
11. Бакуменко, А. А. (2010). Брачный договор: теоретические аспекты. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*, 4, 82-85.
12. Гонгало Б. М., Крашенинников П. В. (2005). Содержание брачного договора. *Семейное и жилищное право*, 4, 24.
13. Семейное право Украины (под общ. ред. Ю.С. Червоного) (2009). К. : Правова єдність, 634 с.
14. Жилінкова, І. В. (2000). Шлюбний контракт: чинне законодавство та перспективи його розвитку. *Право України*, 6. 108-111.
15. Дутко, А. С. (2016) Поняття та правова природа шлюбного договору. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*, 837, 188-191.
16. Ромовська, З. В. (2009). Українське сімейне право: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Правова єдність, 500.

References:

1. Timush, I. S. (2013). Rozvytok instytutu shliubnoho dohovoru v pravovii systemi Ukrainy [Development of the Institute for a Favorite Agreement in the Legal System of Ukraine]. *Biuleten Ministerstva yustytzii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], no. 4, 37-43. [in Ukrainian].

2. Kalitenko, O. M. (2001). *Osobysti vidnosyny podruzhzhia ta vidnosyny podruzhzhia stosovno yikh maina* [Personal relations of spouses and relations of spouses in relation to their property] (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03). [in Ukrainian].
3. Zhylynkova, Y. V. (2005). *Brachnyj dohovor* [Marriage contract]. Kharkiv: Xylon [Ksylon]. [in Russian].
4. *Simeine pravo Ukrainy* [Family law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk [textbook] (Za red. T. V. Kurylo). (2016). Lviv: LvDUVS. [in Russian].
5. Zaitseva, T. Y. (2003). *Semeinoe pravo i notaryalnaia praktyka* [Family law and notarial practice]. Nastolnaia knyha notaryusa. T.II: uchebno-metodycheskoe posobyie [Notary's desk book. T.II: textbook]. Moskov. [in Russian].
6. Kostyna, E. N. (2014) *Ponjatie i storony brachnogo dogovora po zakonodatel'stvu respubliky Belarus'* [The concept and parties to the marriage contract under the laws of the Republic of Belarus]. *Aktual'nye problemy grazhdanskogo prava* [Current issues of civil law], no. 2 (3), 157-163. [in Russian].
7. Tsyverenko, H. P., Trykoz, O. O. (2013). *Shliubnyi dohovir: ukrainska suchasnist* [Marriage contract: Ukrainian modernity]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelja. Ser. : Yurydychni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Ser. : Jurisprudence], no. 1, 63-67. [in Ukrainian].
8. Ulianenko, O. O. (2003). *Shliubnyi dohovir v simeinomu pravi Ukrainy* [Marriage contract in family law of Ukraine] (Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 [Dis. ... Candidate of Law: 12.00.03]), Kyiv. [in Ukrainian].
9. Oliinyk, O. S. (2009). *Shliubnyi dohovir: porivnialno-pravovyj analiz riznykh pravovykh system* [Marriage contract: comparative legal analysis of different legal systems] (Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 [Dis. ... Candidate of Law: 12.00.03]), Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

10. Vorozheikyn, E. M. (1974). *Semejnye pravootnosheniya v SSSR* [Family legal relations in the USSR]. Moskov: Yuryd.lyt. [Legal literature]. [in Russian].
11. Bakumenko, A. A. (2010). Brachnyj dohovor: teoretycheskye aspekty. [The marriage contract: theoretical aspects]. *Vestnyk Sankt-Peterburhskohounyversyteta MVD Rossyy* [Bulletin of the St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia], no.4., 82-85. [in Russian].
12. Honhalo B. M., Krashennynnikov P. V. (2005). Soderzhanie brachnogo dohovora [The content of the marriage contract]. *Semejnoe i zhylyshchnoe pravo* [Family and housing law], no. 4, 24. [in Russian].
13. *Semejnoe pravo Ukrainy* [Family law of Ukraine] (pod obshh. red. Ju.S. Chervonogo) (2009). Kyiv : Pravova yednist [Legal unity]. [in Russian].
14. Zhylinkova, I. V. (2000). Shliubnyi kontrakt: chynne zakonodavstvo ta perspektyvy yoho rozvytku [Marriage contract: current legislation and prospects for its development]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], no. 6, 108-111. [in Ukrainian].
15. Dutko, A. S. (2016). Poniattia ta pravova pryroda shliubnogo dohovoru [The concept and legal nature of the marriage contract] *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences], no. 837, 188-191. [in Ukrainian].
16. Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainske simejne pravo: pidruchnyk* [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] [Ukrainian family law: a textbook [textbook for students of higher institutions]. Kyiv, Pravova yednist [Legal unity]. [in Ukrainian].

Citation: L. V. Enina (2021). ESSENCE, LEGAL NATURE AND CONCEPT OF A MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.1

Copyright L. V. Enina ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted,

provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

II. CULTURAL STUDIES AND ART

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.2

UDC: 74.01/.09 (569.5)

MEANS OF VISUAL COMMUNICATION IN THE EXHIBITION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OBJECTS

S. Linda, DSc of Architecture

<http://orcid.org/0000-0001-6963-6101>

e-mail: svitlana.m.linda@lpnu.ua

S. Al Rawashdekh, Postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0001-5633-9554>

National Lviv Polytechnic University, Ukraine, Lviv

There are many cultural heritage sites in Jordan that are important tourist attractions today. Given the popularity of Jordan's cultural heritage sites, maintaining landmarks in good condition is becoming an important part of the tourism industry and a factor in creating a positive image of the country in the global context. An important role in this process belongs to the means of visual identification.

The purpose of the article is to identify the importance of visual communication in the presentation and promotion of architectural heritage sites (on the example of Jordan).

It is determined that information systems, which are represented by graphic design tools, are of exceptional importance for the design and promotion of architectural heritage sites. It is showed that the logo is one of the most important components in this process. The development of the corporate

identity of architectural sites also involves the use of uniform design principles for all types of advertising products, research, and support of the exhibition. The presence of a graphic part is a specific feature of the visual identification of architectural heritage objects.

Keywords: visual communication, architectural heritage objects

Introduction. The growing influence of Arab culture on the world stage opens new opportunities for intercultural dialogue and highlights the problem of understanding the development of national cultures in Asia. Jordan, having relatively recently integrated into the pan-Arab revival movement (the country gained independence in 1948), has in a short time overcome the path from the Middle Ages to the present, and Jordan's culture has developed dynamically. The synthesis of traditions and innovations, the inclusion in new structural connections of classical themes and motifs of the art of the Arab East give the design of Jordan features of regional originality, uniqueness and expressiveness.

Cultural heritage sites are important in shaping Jordan's cultural landscape today. Today, there are 5 sites on the UNESCO World Heritage List, another 14 are candidates for inclusion in the World Heritage List. All these objects today are places of tourist attraction. According to the Ministry of Tourism and Antiquity of Jordan in 2019, the country was visited by 2,966,815 foreigners for cultural tourism. Among the most popular places to visit in Jordan are Petra (1,135,300 visits per year), as well as Jerash (475,525 visits), Wadi Ram (364,230 visits).

Given the popularity of Jordan's cultural heritage sites, maintaining landmarks in good condition is becoming an important part of the tourism industry and a factor in creating a positive image of the country in the global context. Cultural heritage sites must be provided with living conditions that meet the requirements of safety, physical and psychological comfort,

information and comprehensibility. An important role in this process belongs to the means of visual identification.

Analysis of recent research and publications. Among the studies devoted to the question of visual communication– researches of R. Jakobson, R. Pettersson, K.L. Smith, P. Sparke (1986), [1; 2; 3; 4]. But the question of the importance of visual communication in the presentation and promotion of architectural heritage sites needs further research.

Objectives. The purpose of the article is to identify the importance of visual communication in the presentation and promotion of architectural heritage sites (on the example of Jordan).

Presentation of the main material of the article. Since 80% of the information is received by the visitor through visual perception, the means of visual communication are extremely important for the promotion of Jordanian architectural heritage sites.

The transfer of information is engaged in such a field of design as information design, which is the practice of artistic design and presentation of various information, taking into account ergonomics, functionality, psychological criteria of human perception, as well as the aesthetics of visual forms of information (Jakobson, 2000). Information systems can be formed by means of information design - a set of different aesthetically represented forms of information transmission. R. Peterson (Pettersson, 2002) in the book “Information Design” distinguishes between functional and aesthetic principles of information design. The functional ones include: facilitation of the process of understanding and learning, clear structure of the message, clarity and intelligibility, simplicity, unity of the elements of the message, ensuring high quality of the message. The researcher included harmony and proportionality among the aesthetic principles.

In Ukrainian terminology, the term “visual communications” is accepted, and the design of visual communications (or communication design) is

considered as a functional area aimed at transmitting messages, the information, through visual objects. Visual objects indicate what the person receiving the information is primarily looking at. Researchers identify such characteristic features of visual objects as clarity, meaningfulness, speed of reading information, imagery. Visual communications are designed to solve the problem of providing orientation, regulation of human behavior in specific subject-spatial situations (Smith, 2005). The design of visual communications involves the design of visual signs (icons), emblems, logos, as well as the development of identification – corporate style. Developing a corporate or corporate style is a very important step in creating and promoting architectural heritage sites.

The means of visual communication used in the design of architectural heritage sites can be divided into corporate style and textual support of the exhibition, which can be informational (navigation) and research aids.

The logo is one of the most important components of corporate style. Due to the specifics of the subject of exhibition, the logo of the exposition of architectural sites is a laconic visual image, a picture-association, which is related to the shape of the exhibited architectural object. Morphological and semantic analysis and classification of these logos by compositional and figurative construction and method of graphic drawing allowed to identify the main factors of formation: the interdependence of the constituent elements (universal, synthetic); compositional construction (statics / dynamics, rhythm, balance, contrast); character and proportions of elements (accent, dominant, equivalence), typography style (Arabic calligraphy, antiquity, grotesque); nature and plastic language of graphics (two-dimensional linear / planar, pseudo-three-dimensional, realistic, abstract); depicted image (geometric shape, object, architectural structure, bionics) and derive a certain algorithm in their formation. It was found that the two complementary approaches in the design of logos of cultural and natural heritage sites are:

- universal approach, which tends to the use of universal signs, proven forms and well-known images;
- unique approach that demonstrates the different degree of use of ethno cultural features of the country and traditional graphic codes embodied through the elements of ornamentation; linear-primitive interpretation of images; figurative characteristics of the font (mainly Arabic elm).

An example of a universal approach is the logo of the Archaeological Park in Petra, built on the principle of a visual image, it quite realistically depicts the most famous object of the park – the treasury of Al-Khazna. The colour scheme is based on a combination of pink-sand colour and black, which are associated with the natural colours of the complex (Fig. 1).

Fig. 1. The logo of the Archaeological Park in Petra.

Source: https://www.behance.net/gallery/80426441/Visit-Petra?tracking_source=search_projects_recommended%7Cpetra%20jordan

Expositions must be accompanied by such material as textual information, which is navigational and research-supporting nature. Navigation information includes icons and pointers that help the visitor to orientate. Pointers can be located on walls, special stands, the role of pointers can be performed by schemes, plans, which are placed in the guides. The needs of people with

disabilities (including the visually impaired) should be kept in mind, so graphic information should be clear, vivid, and easy to spot.

Texts accompanied by research and support should be organized in a coherent and understandable system, because they systematize the material of the exhibition, characterize the level of its scientific, are very important for single visitors who learn the material independently. Research and support is distinguished by the following types (Yakovets, 2011):

- title texts that help the viewer to navigate the exhibition (names of halls, thematic units);
- leading (curatorial) texts - express the main idea of the exhibition in general;
- explanatory texts are an annotation to the hall, topic, section.
- labels – texts-annotations to a separate subject (fragment), where the attribution of the exhibit is indicated (name, time of origin, country of origin, material, etc.). The label indicates whether the item is original or a copy.

Due to the peculiarities of the objects of exhibition, this traditional set of research and support is supplemented by such types as:

- information boards, which should indicate the history of construction and the history of archaeological and architectural research of the object; explication of objects for display in this area (when it comes to architectural and archaeological complexes); chronological stratification of the exhibited object. Typically, such stands are general in nature and can be the only source of textual and graphical information about the object (Fig. 2);
- maps and schemes of architectural and archaeological sites;
- plans, facades, sections of architectural monuments;
- graphic reconstructions of objects.

Fig. 2. Information board in the Nymphaeum Archeological Park in Amman.

Source: photo by Al Rawashdekh S., 2019

If the content of textual support is the sphere of activity of the researchers of the exposition, then the aesthetic presentation of information is the direction of the designer's activity, where both graphic presentation of the text and design of constructive elements for fixing texts are important. General requirement – textual information should be perceived easily and quickly. The choice of the appropriate font should correspond to the corporate font (both in terms of graphics and colors), be easy to read (do not use complex, artistic fonts), do not mix more than three types of fonts in one unit of text production. The parameters of the text material must be chosen correctly and all texts (especially curatorial, explanatory texts and labels) must be executed in a single style.

Graphic reconstructions of objects, their models, plans, maps and schemes are an integral attribute of information support of the exhibiting of architectural sites. Graphic material can be presented separately on the stand, or combined with textual information.

The task of the designer is a complex solution of graphic and visual design of the exposition of fragments of architectural monuments. The logo, branded printed products, exposition text and advertising materials must be in the same color scheme, operate with the same branded font and graphics.

Conclusions and prospects for further research. Thus, information systems, which are represented by graphic design tools, are of exceptional importance for design and promotion of architectural heritage sites. The development of corporate identification of architectural sites involves the use of uniform design principles for all types of advertising products. The peculiarity of the object of exposure determines the specifics of design solutions for information systems. Thus, the peculiarity of logo design for architectural heritage objects is the figurative connection between the graphic form and the nature of the architecture of the object, so morphologically the logo is based either on a combination of elementary geometric shapes resembling the shape of the exhibit or built on the principle of visual image. associated with the image of the exhibit. The obligatory component of scientific and auxiliary support of the exposition should be a graphic part, which contains: information stands, on which it is necessary to present the history of construction and the history of archeological and architectural researches of the object; maps and schemes of architectural and archaeological complexes; plans, facades, sections of buildings of architectural monuments (existing and reconstructed), three-dimensional graphic reconstructions of objects, fragments of which are exhibited; models of sites of architectural and archeological complexes or separate buildings. The presence of a graphic part is a specific feature of the formation of the information block of visual identification of architectural heritage objects.

References:

1. Jacobson, R. (2000), *Information design methods and the applications*

of virtual worlds technology at WORLDESIGN, MIT Press [in English].

2. Pettersson, R. (2002), *Information Design*, John Benjamins Publishing, [in English].

3. Smith, K. L. (2005), *Handbook of visual communication: theory, methods, and media*, Routledge Communication Series, [in English].

4. Sparke, P. (1986), *An Introduction to Design and Culture in Twentieth Century*, Routledge, London, [in English].

5. Yakovets, I. (2012), Ekspozytsijne obladnannja muzejiv ta vystavok: kharakterystyka osnovnyh typiv (Exhibition equipment of museums and exhibitions: characteristics of the main types), *Design, design education*, № 15, p. 46–51 [in Ukrainian].

Citation: S. Linda, S. Al Rawashdekh (2021). MEANS OF VISUAL COMMUNICATION IN THE EXHIBITION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OBJECTS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.2

Copyright S. Linda, S. Al Rawashdekh ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.3

UDC: 72.05:75.021.333 (4)"20"

**THE THEME OF JUDAICA IN THE MURAL ART OF POLAND
(ON THE EXAMPLE OF THE MURALS OF
THE CITIES OF KRAKÓW AND ŁÓDŹ)**

Yuliia Shemenova, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0003-0570-3613>

e-mail: y.shemenova@kubg.edu.ua

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

***The subject** of the study are frescoes created in the cities of Krakow and Lodz, where contemporary underground artists address the theme of Judaism. **The purpose of the work** is to investigate the specificity of the artistic-figurative component of murals in the cities of Krakow and Lodz, which indicates an appeal to historical events associated with the Jewish population of Poland. **The methodology of the work is based** on the principle of scientific reliability and completeness; philosophical, historical, cultural, art history approaches; ontological, semiotic, historical-chronological, historical-cultural, micro-historical method, cross-cultural, comparative, iconographic, formal-stylistic and artistic-compositional methods of analysis. **The results of the work** allow us to get relevant topics that are covered by modern writers in the cities of Krakow and Lodz. **The sphere of application of the results** is the artistic practice of our time, history, theory and criticism of art, pedagogical activity of students and post-graduate students of creative specialties. **Conclusions.** It was determined that among the popular topics of street art that writers in European cities cover, in particular, ecology, religion, portraits of famous personalities, issues of tolerance, historicism, military aggression and peace, one of the main themes in the murals of Krakow is Judaica. The artists, whose works are located in Lodz, focus their attention*

precisely on the historical significance of the events that took place in the intermediate periods of the First and Second World War. Accordingly, plots devoted to the theme of the Jewish population are shown as important and significant. In doing so, they work compositions that use stylized symbols of the Jewish faith of Judaism and try to connect the events of the past and the future.

Thus, in the plots of the murals of both cities, there is an appeal to the theme of the life of the Jewish population of Poland. These images are performed by the artists in monochrome colors and stencil spray art, imitating archival photos with a hint of the important cross-cultural significance of the depicted plots, their "documentary" and historical truth.

Key words: mural art, wall painting, graffiti, Judaica, Kraków, Łódź.

аспірантка, Шеменьова Ю. В., Тема юдаїки в мурал-арті Польщі (на прикладі стінописів міст Краків і Лодзь) / Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Предметом дослідження є мурали виконані на території міст Краків і Лодзь, в яких сучасні андеграунд-митці звертаються до теми юдаїки. **Мета роботи** – дослідити специфіку художньо-образної складової муралів у містах Краків і Лодзь, що вказують на звернення до історичних подій пов'язаних з єврейським населенням Польщі. **Методологія проведення роботи** базується на принципі наукової достовірності та всебічності; філософському, історичному, культурологічному та мистецтвознавчому підходах; онтологічному, семіотичному, історико-хронологічному, історико-культурному, методі мікроісторії, крос-культурному, компаративному, іконографічному, формально-стилістичному та методі художньо-композиційного аналізу. **Результати роботи** дозволяють виділити актуальні теми, які висвітлюють сучасні райтери на території міст Краків і Лодзь. **Сфера застосування результатів** – мистецькі

практики сьогодення, історія, теорія та критика мистецтва, викладацька діяльність для студентів і аспірантів творчих спеціальностей. **Висновки.** Визначено, що серед популярних тем вуличного мистецтва, котрі висвітлюють райтери на теренах європейських міст, зокрема, екології, віросповідання, портретів відомих особистостей, питань толерантності, історизму, військової агресії та миру, однією з головних у стінописах Кракова є юдаїка. Митці, твори яких знаходяться у м. Лодзь, акцентують свою увагу саме на історичному значенні подій, що відбувалися у проміжні періоди між Першою та Другою світовими війнами. Відповідно, андеграунд-художники розробляють сюжети, присвячені темі єврейського населення, як надзвичайно важливі та значущі. При цьому, вони виконують композиції, використовуючи стилізовані символи єврейського віровчення юдаїзму і намагаються пов'язати події минулого та майбутнього.

Таким чином, у сюжетах стінописів обох міст спостерігаються звернення до теми життя єврейського населення на теренах Польщі. Дані зображення художники виконують у монохромній кольоровій гамі та техніці трафаретного спреї-арту, імітуючи архівні фото з натяком на важливе крос-культурне значення зображуваних сюжетів, їх «документальність» й історичну правдивість.

Ключові слова: мурал-арт, стінопис, графіті, юдаїка, Краків, Лодзь, XX–XXI століття.

аспірантка, Шеменёва Ю. В., Тема иудаики в мурал-арте Польши (на примере стенописей городов Краков и Лодзь) / Киевский университет имени Бориса Гринченка, г. Киев, Украина

Предметом исследования являются муралы которые были созданы на территории городов Краков и Лодзь, где современные андеграунд-художники обращаются к теме иудаики. **Цель работы** –

исследовать специфику художественно-образной составляющей муралов в городах Краков и Лодзь, что указывает на обращение к историческим событиям связанных с еврейским населением Польши. **Методология проведения работы** базируется на принципе научной достоверности и всесторонности; философском, историческом, культурологическом, искусствоведческом подходах; онтологическом, семиотическом, историко-хронологическом, историко-культурном, методе микроистории, кросс-культурном, компаративном, иконографическом, формально-стилистическом и методе художественно-композиционного анализа. **Результаты работы** позволяют выделить актуальные темы, которые освещают современные райтеры на территории городов Краков и Лодзь. **Сфера применения результатов** – художественные практики современности, история, теория и критика искусства, преподавательская деятельность для студентов и аспирантов творческих специальностей. **Выводы.** Определено, что среди популярных тем уличного искусства, которые освещают райтеры на территории европейских городов, в частности, экология, вероисповедание, портреты известных личностей, вопросы толерантности, историзма, военной агрессии и мира, одной из главных в стенописях Кракова является иудаика. Художники, произведения которых находятся в г. Лодзь, акцентируют свое внимание именно на историческом значении событий, происходивших в промежуточные периоды Первой и Второй мировой войны. Соответственно, андеграунд-художники разрабатывают сюжеты, посвященные теме еврейского населения, как чрезвычайно важные и значимые. При этом, они выполняют композиции, в которых используют стилизованные символы еврейского вероучения иудаизма и пытаются связать события прошлого и будущего.

Таким образом, в сюжетах муралов обоих городов наблюдаются обращение к теме жизни еврейского населения Польши. Подобные изображения художники выполняют в монохромной цветовой гамме, используя технику трафаретного спрей-арта, пытаясь имитировать архивные фотографии с намеком на важное кросс-культурное значение изображаемых сюжетов, их «документальность» и историческую правдивость.

Ключевые слова: мурал-арт, стенопись, граффити, иудаика, Краков, Лодзь, XX – XXI век.

Introduction. Mural art, as one of the links in the new street art, is quite common in the Eastern Europe, in particular in the post-Soviet states. Contemporary underground artists in these territories, in their works, highlight the most painful problems of political life, military aggression and genocide of national minorities. For example, plots of the Srebrenica massacre (Bosnia and Herzegovina) and murals illustrating the consequences of Russian military aggression in the East of Ukraine (Donbass), murals, the theme of which is the genocide of the Slavic peoples of Poland (Kraków, Łódź), etc. Such art is intended to tell citizens about the everlasting problems that most are trying to close their eyes to. In this regard, it can be noted that mural art of the 21st century is a cultural, artistic and socio-political educational movement that covered not only the indicated territories but also vast areas of individual continents. It has become, as it were, such a bridge that connects different societies through narratives with artists' calls for justice, equality, respect for the past and building the respected future, is the essential message of this art.

The Jewish people living in Poland, in particular, in Kraków and Łódź, as well as in Ukraine (several separate shtetls and places of compact residence) spoke several languages, had their traditions, philosophy and religion of the

ancestors of the "Essenes", "Pharisees" and "Sadducees". Note that these Jewish communities had their particular characteristics. For example, the Essenes (the first quarter of the II millennium BC) practised traditional baptism with elements of paganism and opposed the rule of the temples. There are no data about them in the Holy Scriptures. But there are references in the description of the Jewish historian Josephus Flavius and in the manuscripts called "The Dead Sea Scrolls".

General statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. Along the way, it is worth remembering here that the famous Hebrew religious and philosophical school of the Pharisees came to the fore in political life in the era of the Maccabees (167 BC). The leading doctrines of the mentioned doctrine underlie the traditional collection of the laws of the Jews – Halakha and modern Orthodox law of Judaism. The Pharisees recognized not only the written law of Moses but also the "Oral Law", which consisted of many prescriptions and orders. They also believed in the resurrection of the human body due to the immortality of a soul, and the existence in the world of spirits.

The religious and social movement of the Sadducees, which existed in the Second Temple period (530–570 BC), had the contradictory postulates. Its apologists argued that the Most Holy One is only written laws and rejected the idea of bodily resurrection, the immortality of the soul and the existence of the spiritual world. Accordingly, the above ancient postulates of faith influenced the modern worldview of the Jews, their spiritual culture and mentality [1].

They affected the dogmas of the monotheistic belief "Judaism", based on Tahani ("Old Testament"), which respects the traditional commandments, instructions and ritual parts of the holidays, in particular, Passover (Pesach). The latter is considered the major Jewish holiday, which is celebrated on the fourteenth day of the spring month of Nisan in memory of the liberation of the

Jewish people from slavery in Egypt. Today's ideas of the Jews about the Universe are based on a set of certain foundations, in which a particular place is given to individual religious symbols (the Star of David, Menorah, the Hamsa (the Hand of Fatima), various kinds of the ritual vessel) [15].

It was the Jews, as the “chosen people” who had to fight for their right to life and existence during the tragic 1939–1945 years. Indeed, as a result of the policy of the representatives of Nazi Germany, there was mass destruction of certain nationalities, they did not fit into the theory of the purity of the Aryan race. In particular, Roma, Jews, whose genocide took place within the framework of the Holocaust on the territory of the Slavic and Central European countries.

This issue is now being considered by representatives of various branches of knowledge – historical science, psychology, sociology, political science and law, as well as art history. In particular, the contemporary coverage of the "Jewish question" by underground artists remains relevant, which is now revealed due to the latest approaches to understanding reality in mural art using symbols of Judaism.

Analysis of recent research and publications. A significant number of Ukrainian and Polish researchers touch on the theme of the life and culture of the Jewish population in their public speeches and theoretical works. For example, Yohanan Petrovsky-Shtern, professor of Jewish history at the Northwestern University of Chicago, in an interview with the Ukrainian TV show "The Historical Truth" of 2019, covered the history of the formation of the phenomenon of Jewish shtetls in settlements modernized by Polish tycoons. It concerned the territories of Ukraine and Poland at the beginning of the 16th century [7]. The researcher examined this issue from the standpoint of social history and noted the special status of such territorial entities, taking into account the economic and political factors of their development. However, he partially rejected the full connection of the shtetls exclusively

with the Jewish population. Indeed, according to Yohanan Petrovsky-Shtern, approximately 20–30% of Jews lived in these territories.

On the other hand, the director of the Sholom Aleichem Museum in Kyiv, Iryna Klymova, emphasizes precisely the “Jewish” interpretation of Ukrainian and Polish shtetls with the Jewish population. Based on the work of a native of just such a settlement of the writer Sholom Aleichem, the researcher illuminates the essence of the significant influence of Jewish culture on the population of representatives of other nationalities in places of cohabitation. Thus, she notes the spread of Jewish traditions and the emergence of the integral concept of Ukrainian-Judaica art.

In passing, it should be noted that, unlike other countries where economic oppression of national minorities was much more noticeable in the early 1930s, in Poland, conditions were created for the active development of the cultural and social life of Jews. In some cities and shtetls, in particular, there were even branches of individual parties and their public organizations.

However, in the second half of the 1930s, there was a cooldown of the relations between the Polish authorities and representatives of the Jewish population. So, at the beginning of 1934, the ultranationalist organization "The National Radical Camp" was established. Its participants publicly demanded the assimilation of the Slavic sub-ethnic groups and the titular ethnic group in Poland and the complete expulsion of Jews from the country. Chauvinists engaged in the mass beating of people periodically carried out demonstrative terrorist acts. In June of the same year, the said organization was prohibited; however, it continued to exist in secret [14].

Considering that the Second World War began on the territory of Poland on September 1, 1939, the genocide of the Jews, their mass extermination and persecution took place here for six years. It culminated in the emergence of the Warsaw, Łódź, Kraków ghettos and the largest of the German Nazi

concentration and extermination camps – Auschwitz Birkenau (Oświęcim), Treblinka (Warsaw) and Majdanek (Lublin).

During the 1940–1944, Nazi Germany aimed to destroy everything that had a connection with Western civilization. The humanity was imposed a new system of values, a racist hierarchy of socio-political and social life with the Nordic theory of the origin of the people of the Aryan race.

As a result, the very Jewish community that had lived in Eastern Europe for over 800 years virtually ceased to exist.

Along the way, it is worth mentioning the article by the Ukrainian researcher Svitlana Lapenko "Ghetto as an Instrument for the Final Solution of the Jewish Question during World War II in Ukraine" (2014) [9]. In it, the author highlights the features of the Holocaust in the lands occupied by the Nazi troops and compares it in different zones of occupation.

It reveals three stages of the destruction of the Jewish population of Ukraine. During the first stage, which lasted from June 22, 1941, to the winter of 1942, the Nazis liquidated the overwhelming majority of Jews of the Reichskommissariat Ukraine (Volyn, Polissia, Right-Bank Ukraine and Poltavshchyna). During the second period (1942), almost all the Jews of the Galicia district, the Volyn-Podillia general district, as well as the entire military zone of the Romanian region of Transnistria (southwest of modern Ukraine) were destroyed. In the third period – from the beginning of 1943. Until the liberation of Ukraine in October 1944 – in the controlled territories, the Germans exterminated all Jews who were still alive. The territories of the Ukrainian SSR, as well as of Poland, currently had so-called "labour camps". Their prisoners repaired roads, worked in workshops, factories and stone mines.

The researcher emphasises the importance of such formations as a ghostly hope for survival for the Jewish population, in particular the ghetto. After all, work, for example, in the Yanovsky concentration camp (Lviv) or the

so-called "death factories" of Auschwitz, Treblinka and Majdanek for Jews at that time was the only chance of salvation, albeit a meagre one.

A similar situation was in the Łódź and Kraków ghettos, where there were the same conditions for the selection of "able workers". Along the way, it is worth mentioning the famous Oskar Schindler's enamel factory. Work at this enterprise was the only salvation for local Jews, their number among Polish workers was more than 1000 people, who were later partially taken to the Czech Republic.

The tragic consequences of the Holocaust, the history of individual families or entire settlements did not leave aside not only famous filmmakers (Steven Spielberg "The Schindler's List" (1993), Mark Herman "The Boy in the Striped Pajamas" (2008), Nicky Caro "The Zookeeper's Wife" (2017)), writers (Lawrence Rees "Auschwitz" (2014), Jeremy Dronfield "The Boy who Followed His Father into Auschwitz" (2018), Edith Eva Eger "Choice" (2017)) and scientists (Paul Robert Magocsi, Yohanan Petrovsky-Shtern "Jews and Ukrainians: millennia of coexistence"). As well as contemporary street artists who, in their creative manner, illuminate the stories of the deprivation of an entire people (archival images "The Children of Bałuty" from writers Piotr Saul and Damian Idzikowski, mural "Judah" from the artist Pil Peled, murals of the Galicia Jewish Museum Marcin Wierzchowski, etc.) However, until now, this issue has not yet received sufficient coverage in scientific works on art history and cultural history.

Formulation of the purpose of the article and the task. **Purpose** – to investigate the specifics of the artistic and figurative component of murals in the cities of Krakow and Lodz, which testifies to the appeal to the history of the Jewish population in Poland. **Task** – identify the artistic and stylistic features of the creation of murals on the theme of Judaism in the cities of Krakow and Lodz.

Presentation of the main material. Researcher Karolina Porada recalls the murals revealing historical events in Kraków during the interwar period in her publication "The importance of large-scale street art objects for the image of the city concerning the analysis of wall painting in Kraków" [22]. The author emphasizes the importance of street art in the formation of the modern image of the city. In the mentioned work, she analyzes the reason for the creation of a particular street art object with its location and the theme of the picture being depicted. The researcher emphasizes that the artistic activity of writers is mixed with architecture and urban planning and is a valuable stimulus for the development of culture, which should be controlled to obtain the desired visual effects. Indeed, an interdisciplinary collaboration between planners, landscape architects and artists play a pivotal role in the placement of street art works.

Murals as a way to attract tourists' attention to the industrial city of Lodz are considered by Iwona Jażdżewska in the article "Mural as a tourist attraction in a post-industrial city – the example of Lodz" [17]. She considers mentioning of the "history of the city" as an integral element of the process of choosing subjects for the creation of murals. The researcher examines the process of development of Łódź as one of the tourist centres of Poland and the significance of modern wall paintings in it.

However, the subject of Judaica in the modern mural art of the mentioned territories, which is an integral element in the formation of the historical appearance of the cities where the largest ghettos of Eastern Europe were located, remains disclosed.

Now the Republic of Poland is one of the most developed countries in Eastern Europe in terms of street art. However, this country is not only the centre of European urban art with open-air museums – Łódź, Gdansk, Kraków and Wrocław but also the birthplace of some of the most creative and most famous street artists in the world. Of them, it is worth mentioning, first of

all, Mariusz Varas (pseudo M-City), Etam Cru, NeSpoon (pseudo), Natali Rak, Tank Petrol, Zbiok (pseudo), etc.

In general, it is worth noting that Polish murals are, first of all, social messages in the form of large-scale compositions, identified as creative interpretations of the familiar subjects by artists.

Now the streets of modern Kraków are quite evenly filled with such messages. At the same time, they harmonically combine with buildings from the Middle Ages.

Along the way, it is worth respecting that under the reign of Casimir the Restorer (from 1034) the city received the status of the central princely residence of Poland. However, since 1320 from the reign of Władysław I Łokietek, Kraków became the site of the coronation of kings.

During the 14th century, the city of Kazimierz was founded in the south of Krakow by order of King Casimir II. The purpose of this settlement was to protect the southern part of Krakow. However, after the adoption of the "Privilegium de non tolerandis Judaeis", which had legal force on the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth during the 14th – 18th centuries, Kazimierz was settled with representatives of the mentioned ethnic group.

This document prohibited the above persons from living and owning private property within the royal cities. However, the advantage allowed them to operate freely in territories that did not receive such a status. Kazimierz became such a place for the Jews of Poland, which was the centre for the development of culture, education, philosophy and religion of the chosen people [19].

The history of the Jewish population is an integral part of the development of modern Poland. A significant number of famous Israeli and Polish writers devote their street paintings to the theme of known Jews and the symbolism of their victims. In particular, the artistic group Broken Fingerz, Marcin Wierzchowski, Pil Peled, Piotr Janowczyk and others.

The historical mural painting by Piotr Janowczyk located at 17 Józefa Street is a wall of monochrome stencil portraits arranged horizontally one after the other. The artist depicted five Kraków's most famous locals, Polish historical figures – namely, (from left to right): Emperor Józef Hapsburg II (patron saint of the city during the reign of the Austrian Empire), Helena Rubinstein (a famous Jewess, founder of one of the first cosmetic companies that lived in this area before World War II), Karol Knaus (an architect, artist and conservator of the Kazimierz district), Esterka, and finally King Kazimierz the Great (Fig. 1) [2].

This mural, which is called "Kazimierz Historical Mural" was implemented in 2015 during the annual festival of Jewish culture. Its founders aimed to preserve the history of the people of Kraków through art and cultural events.

Another local image of a no less famous Jewish woman named Judah, made using the spray-art technique with imitation of a monochrome stencil on the wall of a building near Judas Square at 16, Saint Wawrzyńca Street (Fig. 2). On the other hand, the portrait depicted by the Israeli artist Pil Peled resembles the face of a child with a lion's skin on his head. According to the artist, this drawing is a symbol of the Jewish nation, and young Judah represents the image of the small and frightened people. But she has a spiritual core from a strong lion and symbolizes the Jews fighting for survival [3].

This plot can inspire the viewer to think about the existence of an adult child inside him and the need to fight their fears.

Most street artists create scenes that combine modern abstract compositions with Jewish symbolism. At the same time, they paint it on the corresponding buildings. An example is a mural by Marcin Wierzchowski on the front wall of the Galicia Jewish Museum at 18 Dajwór Street (Fig. 3). In this work, the author models the process of merging two different worlds through art. The abstract composition combines yellow, white and black

paints. The graphic plot is devoted to pre-war Kraków and modern Jerusalem. The artist introduces a silhouette image of a vine, as a symbol of God's blessing. It is known that grapes are one of the seven plants, together with fig, pomegranate, olive branch, barley and date palm, with which the Almighty blessed the Land of Israel [4].

On the pages of the "Old Testament", which the Jews are guided by, the grape is understood as a symbol of earthly fruits, equivalent to the Tree of Life, is at the same time a sign of the Promised Land and the people chosen by God. That is why, in the prophetic books, Judea and the Jewish Church are likened to a vine decorated with majestic fruits and preserved by God: "I planted you as a noble vine, the purest family" [8].

The vegetation is depicted completely enveloping the Menorah seven-branched candlestick, which is the centre of the composition. This item, next to the Star of David, has been considered the most common religious Jewish emblem and symbol of Judaism since the 20th century [11]. Behind the "Old Testament", the menorah is a cult lamp made of gold that Moses placed in the middle of the sanctuary of the Israelites, where it was supposed to continuously burn in front of God (The Second Book of Moses. Exodus 25: 31–40). The image to the right of the menorah demonstrates ancient Jewish traditions and life before the industrialization of Kraków. But on the left, there is a post-industrial world with factories, farms and various means of transport.

Thus, the author shows the history of the past and future of the Jews; the inextricable connection between the combination of the traditions of the Jewish population and the development of the life of the residents.

Along the way, it is worth mentioning the monochrome mural from the creative group Broken Fingerz, whose plot is addressed to the life of the famous Jewish Bosak family (Fig. 4). It is located at 3, Bawół Square. This mural was embodied in 2014 at the 24th Festival of Jewish Culture [3]. The writers portrayed the descendants of the Bosak generation who lived in the

house for over 400 years before the Nazi occupation of Poland and the creation of a ghetto in Kraków. These artists tend to use only bright and bold colours in their work. However, the broad range of colours was not chosen by chance. Thus, Broken Fingerz got the effect of archival photographic documents, highlighting the sad history of the deprivation of a typical Jewish family.

Note that the artists who work on the streets of Kraków, reproduce the story of the formation and partial destruction of the Jewish nation. At the same time, they create the effect of going far back in the tragic past and the feeling of the bright future. Usually, artists use colour and compositional effects, combining them with symbols of Judaism. An important aspect is the achievement of the emotional state of the work due to the colour gradation of black, white and grey, which gives the image a historical truthfulness.

A similar technique was used by street artists to create graffiti and murals on the walls of the houses of the former Łódź ghetto. First of all, in this area, monochrome photographs of Polish, Jewish and Roma children of the time, located on buildings at 12 Przemysłowa street (Fig. 5).

Its creators Piotr Saul and Damian Idzikowski, in 2014, on the occasion of the anniversary of the liquidation of the Łódź Ghetto, embodied a series of works "The Children of Bałuty". In their graffiti, they recreated real images of children and adolescents who were interned in children's camps during World War II in the northern part of Łódź. The children's figures were painted in their original size using archival photographic materials and 3D technologies [18].

The Marek Edelman Dialogue Centre does not leave the topic of the Holocaust either. The mural "Stella and Salomea" was created on the wall of building 26, Franciszkańska Street in 2017. It portrays the images of two friends Stella Szafir and Salomea Kape, whose lives took different paths due to the Second World War (Fig. 6). Stella was one of the thousands of Jewish girls who were deported by the Nazis in 1942 to the Kulmhof concentration

camp, (in current-day Chelm), where she was killed at the age of 14. Salomea remained in the ghetto and survived the war. Reproduction of this story, as one of the thousands of similar ones, became the essential concept of the muralists in the territory of the former ghetto. However, precisely to obtain the effect of a reliable archival image, the writers performed it on the wall of the house which belonged to Salomea's grandparents [18]. Thus, artists try to make the image more authentic and emotional.

Conclusion. After analysing examples of mural art from the Polish cities of Kraków and Łódź, we highlight relevant topics that highlight contemporary writers in these areas. Among the popular European themes of street art, in particular, ecology, religion, portraits of famous personalities, issues of tolerance, historicism, military aggression and peace, one of the main themes in the murals of Kraków is Judaica. Modern writers in these cities develop stories on the subject matter of the Jewish population as extremely important and significant. At the same time, they perform compositions using stylized symbols of the Jewish faith of Judaism and try to connect the events of the past and the future in the memory of thousands of people who were residents in the recent past.

On the other hand, the artists, whose works located in the city of Łódź, focus their attention on the historical significance of the events that took place in the intermediate periods between the First and Second World Wars. However, they do not bypass the topic of the Holocaust of the Slavic peoples.

So, in the murals of Kraków and Łódź, we can observe an appeal to the theme of the life of the Jewish population in Polish lands. We also note the fact that writers who work in Kraków and Łódź use similar artistic and technical techniques when covering issues. They primarily paint using stencil spray art and choose monochrome colours for murals. At the same time, the artists imitate archival photographs with a hint of the relevant cross-cultural

significance of the subjects depicted, their "documentary" and historical truthfulness.

Fig.1. Janowczyk Piotr. Historical mural of Kazimierz. Józefa Street, 17. Kraków, 2015.

Fig. 2 Peled Pil. Judah. Saint Wawrzyńca Street, 16. Kraków, 2013.

Fig.3. Wierzchowski Marcin. The mural the Galicia Jewish Museum wall. Dajwór Street, 18. Kraków, 2014.

Fig.4. Broken Fingerz. The mural it honours the Bosak family. Bawół Square. Kraków, 2014.

Fig. 5. Saul Piotr and Idzikowski Damian. The Children of Bałuty – Murals of Remembrance. Przemysłowa Street, 12. Łódź, 2014.

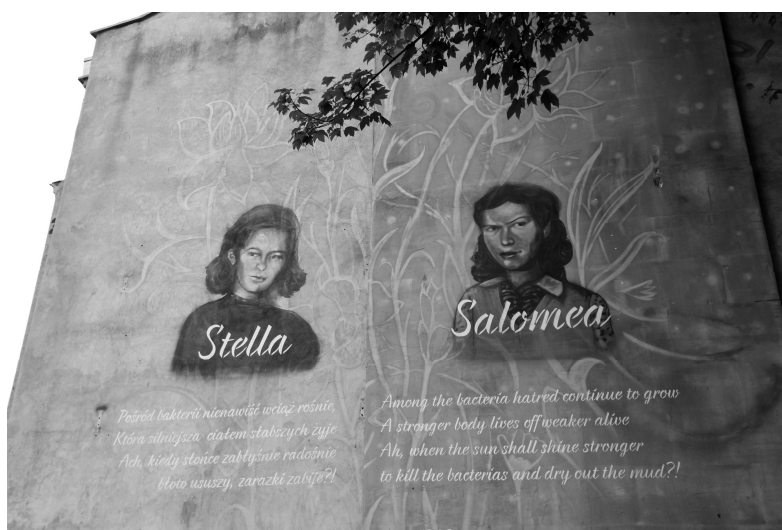

Fig. 6. Marek Edelman Dialogue Centre. Stella & Salomea Mural. Franciszkańska Street, 26. Łódź, 2017.

Література:

1. Варшавская М. (1999). Древнейшие иудейские секты: саддукеи, ессеи и фарисеи // Музейні читання. Київ. Музей історичних коштовностей України, 99–108.
2. Вуличне мистецтво у краківському районі Казимеж. <<https://www.urbanadventures.com/blog/krakow-street-art-kazimierz/>> (2020, квітень, 01).
3. Вуличне мистецтво Кракова: прогулянка по історії, творчості та глибокій думці. <<https://culture.pl/en/article/krakows-street-art-a-walk-through-history-creativity-profound-thought>> (2020, квітень, 02).
4. Григорьева Л. (2012). Виноградная лоза как образ в религии. Культура народов Причерноморья. № 239, 27–30.
5. Дронфилд Д. (2020). Мальчик который прошел в Освенцим за отцом. Москва: Эксмо, 480.
6. Егер Є. (2019). Выбор. Москва: Манн, 344.
7. Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Єврейські містечка. <<https://www.youtube.com/watch?v=FTN2tXANzA4>> (2020, березень, 12).
8. Книга Пророка Осии // Библия (1992). Москва: Известия, 1225.
9. Лапенко С. (2014). Гетто в Україні як засіб «розв'язання єврейського питання» під час Другої світової війни. Acta studiosa historica, Ч. 4. Львів, 129–136.
10. Маґочій Р., Петровський-Штерн Й. (2016). Євреї та Українці: тисячоліття співіснування. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 360.
11. Музей однієї вулиці. Символ єврейського народу. <<https://onestreet.kiev.ua/menora/>> (2020, червень, 06).
12. Онлайн-ресурс юдаїки в колекції Львівського музею історії релігії. <<http://www.jewishmuseum.lviv.ua/uk/ritual-items/>> (2020, травень, 01).

13. Рис Л. (2018). Освенцим. Нацисты и «окончательное решение еврейского вопроса». Москва: ООО «Издательская Группа «Азбука-Аттикус», 420.
14. Топографія Голокосту.
<<https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/reherit/holocaust-topography/>> (2019, грудень, 12).
15. Школьна О. (2009). Ритуальний фаянс Любичі Королівської кінця XIX – початку XX століття у світлі мистецьких рефлексій творчості юдеїв різних країн світу. Східний світ. № 3, 114–128.
16. Banasiak J. (2011). Street art – ruch zapoznany. Warsaw: Akademia Fine Arts in Warsaw, 14.
17. Jazdzewska I. (2017). Mural as a tourist attraction in a post-industrial city – example of Lodz // Turyzm. 27/2. Lodz, 45–57.
18. Lodz Street art. <<https://www.inyourpocket.com/lodz/street-art>> (2019, листопад, 08).
19. Michalec B. (2007). Cracow. Pascal. Krakow, 368.
20. Muller A. (2018). Voices in the city. On the role of arts, artists and urban space for a just city. Cities. Vol. 91. University of Washington, Tacoma, 49–57.
21. Petri J. (2018). Touched by a mural: Somatic aspects of urban participation. Art Ingulry, Rechercher sur les arts. Krakow, 173–184.
22. Porada K. (2016). The importance of largescale street art objects for the image of the city with regard to analysis of wall painting in Crakow// Topiarius. Landskape studies (1) 2. Publisher of the Rzeszow university. Rzeszow, 103–120.

References:

1. Banasiak, J. (2011). *Street art – ruch zapoznany*. Akademia Fine Arts in Warsaw.

2. Dronfield, J. (2020). *Malchyk ktorii proshel v Osventsym za ottsom. [The boy who went to Auschwitz with his father]*. Moscow: Eksmo, 2020. [In Russian].
3. Eger, Eva (2019). *Vibor [Choice]*. Moscow: Mann. [In Russian].
4. Hryhoreva, L. (2012). *Vynohradnaia loza kak obraz v relyhyy. [The vine as an image in religion]*. Kultura narodov Prychernomoria, 27–30. [In Russian].
5. *Istorychna pravda z Vakhtanhom Kipiani: Yevreiski mistechka. [Historical truth with Vakhtang Kipiani: Jewish towns]*. <<https://www.youtube.com/watch?v=FTN2tXANzA4>> (2020, March, 12).
6. *Knyha Proroka Ossyy. [The book of the prophet Hosea]* (1922). Byblyia. Moscow: Yzvestyia. [In Russian].
7. Lapenko, S. (2014). *Hetto v Ukraini yak zasib «rozviazannia yevreiskoho pytannia» pid chas Druhoi svitovoi viiny. [The ghetto in Ukraine as a means “resolving the Jewish question” during World War II]*. Acta studiosa historica, 129–136. [In Ukrainian].
8. *Lodz Street art*. <<https://www.inyourpocket.com/lodz/street-art>> (2019, November, 08).
9. Magochii, P. Petrovskyi-Shtern, Y. (2016). *Yevrei ta Ukraintsi: tysiacholittia spivisnuvannia. [Jews and Ukrainians: millenia of coexistence]*. Uzhhorod: V. Padyak Publishing House. [In Ukrainian].
10. Michalec, B. (2007). *Cracow*. Krakow: Pascal.
11. Muller, A. (2018). *Voices in the city. On the role of arts, artists and urban spase for a just city*. Cities. Vol 91. University of Washington, Tacoma, 49–57.
12. *Muzei odniiei vulytsi. Symvol yevreiskoho narodu. [Museum of one street. Symbol of the Jewish people]*. <<https://onestreet.kiev.ua/menora/>> (2020, May, 06).
13. *Onlain-resurs Yudaiky v kolektsii Lvivskoho muzeiu istorii relihii. [Online resource of Judaism in the collection of the Lviv Museum of the History of*

- Religion*]. <<http://www.jewishmuseum.lviv.ua/uk/ritual-items/>> (2020, May, 01).
14. Petri, J. (2018). *Touched by a mural: Somatic aspects of urban participation*. Art Ingulry, Rechercher sur les arts, Krakow, 173–184.
15. Porada, K. (2016). *The importance of largescale street art objects for the image of the city with regard to analysis of wall painting in Crakow*. Topiarius. Landskape studies (1) 2. Publisher of the Rzeszow university, Rzeszow, 103–120.
16. Rees, L. (2018). *Osventsym. Natsysty y «okonchatelnoe reshenye evreiskoho voprosa»*. [*Auschwitz. The final solution to the Jewish question*]. Moskow: LLC "Publishing Group" Alfabet-Atticus". [In Russian].
17. Shkolna, O. (2009). *Rytualnyi faians Liubychi Korolivskoi kintsia XIX–pochatku XX stolittia u svitli mystetskykh refleksii tvorchosti yudeiv riznykh krain svitu*. [*Ritual faience of Lyubichi Royal of the late 19th and early 20th centuries in the light of artictic reflections on the work of Jews from around the world*]. Skhidnyi svit. 3, 114–128. [In Ukrainian].
18. *Topohrafiia Holokostu*. [*Topography of the Holocaust*]. <<https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/reherit/holocaust-topography/>> (2019, December, 07).
19. Varshavskaia, M. (1999). *Drevneishye yudeiskye sekty: saddukey, essey y farysey*. [*The oldest Jewish sects: sadducees, essenes and pharisees*]. Muzeini chytannia. Kyiv. Muzei istorychnykh koshtovnostei Ukrainy, 99–108. [In Russian].
20. *Vulychne mystetstvo u krakivskomu raioni Kazymezh*. [*Street art in the Kazimierz district of Krakow*]. <<https://www.urbanadventures.com/blog/krakow-street-art-kazimierz/>> (2020, April, 01).
21. *Vulychne mystetstvo Krakova: prohulianka po istorii, tvorchosti ta hlybokii dumtsi*. [*Krakow street art: walk through history, creativity and deep thought*].

<<https://culture.pl/en/article/krakows-street-art-a-walk-through-history-creativity-profound-thought>> (2020, April, 02).

22. Jazdzewska, I. (2017). *Mural as a tourist attraction in a post-industrial city – example of Lodz*. Turyzm. 27/2. Lodz, 45–57.

Citation: Yuliia Shemenova (2021). THE THEME OF JUDAICA IN THE MURAL ART OF POLAND (ON THE EXAMPLE OF THE MURALS OF THE CITIES OF KRAKÓW AND ŁÓDŹ). Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.3

Copyright Yuliia Shemenova ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.4

UDC: 378.05:81(460)

PARADIGM OF READING AND FUNCTIONAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGE

Y. Pyvovar, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0003-0745-9941>

e-mail: yuliyapyvovar@gmail.com

Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Ukraine, Kharkiv

The article considers the problem of literacy formation in primary school age. The categorical paradigm to understand "Reading literacy", "Functional literacy", "Reading competence" and "Reading activity" through the prism of domestic and European scientific views was defined and a close connection was established between them. The article focuses Ramus on the reading activity of primary school students in a foreign language, analyzes the achievements of the national educational concept "New Ukrainian School" and the conclusions drawn from the PISA study.

Key words: functional literacy, reading literacy, reading competence, reading activity, anthropocentric aspect, primary school, personal development.

кандидат педагогічних наук, Пивовар Ю. О., Парадигма читацької та функціональної грамотності в початковій школі засобами іноземної мови / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, Харків.

У статті розглянуто проблему формування грамотності у молодшому шкільному віці. Визначено категорійну парадигму понять

«читацька грамотність», «функціональна грамотність», «читацька компетентність» та «читацька діяльність» крізь призму вітчизняних та європейських наукових поглядів та встановлено тісний зв'язок між ними. У статті сфокусовано увагу на читацькій діяльності учнів початкової школи засобами іноземної мови, проаналізовано здобутки національної освітньої концепції «Нова українська школа» та висновки, зроблені на основі проведеного дослідження PISA.

Ключові слова: функціональна грамотність, читацька грамотність, читацька компетентність, читацька діяльність, антропоцентричний аспект, початкова школа, особистісний розвиток.

Постановка проблеми. Освітній простір XXI століття зазнає суттєвих змін. Інформація стає основним джерелом та інструментом отримання знань, важелем впливу на формування особистості окремо та соціуму в цілому. Кожна європейська держава по-різному організовує процес навчання для наймолодших школярів, залучаючи їх до пізнання світу засобами іноземної мови з першого класу. За умови успішної реалізації соціальної та дидактичної стратегії сучасної школи дитина отримує можливість бути дотичною до процесу створення нового світу, який функціонує у двох площинах – реальній та віртуальній. Цей факт підтверджується численними доказами й постулатами вчених у всьому світі, тому освітня система покликана створити такі освітні умови, в яких молодші школярі опанували б, насамперед, нові стратегії оперування інформацією та отримали якісно нові компетентності. Оскільки найпотужнішим джерелом інформації є читання, цей процес вимагає детальнішого вивчення крізь призму викладання рідної й іноземної мови. Майбутнє за грамотною особистістю, спроможною не лише обрати шлях отримання інформації, але й критично її використовувати. Німецькі

педагоги все частіше обґрунтовують поняття «читацької» та «функціональної» грамотності не ототожнюючи їх, а розглядаючи в комплексі. В українській науці навпаки вчені досліджують ці явища окремо, приділяючи кожному особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень. До публікацій, що презентують компаративістський аналіз функціональної грамотності як соціального й педагогічного феномену, належать вітчизняні дослідження Н. Бідюк, М. Бусько, Н. Горук, В. Давидової, О. Жижко, С. Коваленко та ін. Проблеми функціональної грамотності у контексті філософії освіти досліджували Б. Гершунський, Г. Рудік, І. Казарян, С. Каратаєв, С. Крупник, В. Мацкевич, А. Хуторський. Читацька грамотність стала об'єктом наукових розвідок Н. Бондаренко та В. Мартиненко, зокрема, Н. Бондаренко приділено багато уваги змалюванню ситуації формування читацької грамотності школярів у контексті дослідження PISA. Українські науковці П. Асоянц, С. Радецька, А. Драч присвятили свої роботи вивченню дидактичних умов формування читацької компетентності саме засобами іншомовних текстів.

Проблема дослідження грамотності стоїть досить гостро й у європейському науковому просторі. Так, німецький учений Г. Файльке обґрунтував ще на початку 2000-х років значимість феномену читацької грамотності *Literalität* у шкільній освіті, дав її компонентний аналіз та наголосив, що основи читацької та функціональної грамотності повинні бути закладені в юному віці, а зусилля школи та сім'ї слід об'єднати задля формування сучасної інформаційно грамотної особистості [1]. У науковий фокус німецьких науковців потрапили також моделі читацької грамотності під час раннього вивчення іноземної мови (Б. Аренгольца, І. Вовро, Й. Гладич), методи роботи з текстами (Б. Гурельмана та Н. Гребена) та реформація поглядів на читацьку компетентність в онлайн-просторі (А.-М. Тілозен).

Аналіз останніх публікацій демонструє необхідність комплексного підходу до вивчення таких феноменів, як читацька грамотність, функціональна грамотність та читацька компетентність.

Мета статті. Стаття покликана змалювати ситуацію щодо затребуваності сучасним освітнім простором феномену читацької та функціональної грамотності молодших школярів та схарактеризувати доцільність та особливості її формування засобами іноземної мови.

Проблему формування в дитячому віці особистості, що прагне до саморозвитку, до отримання знань і володіє компетентністю відшукувати потрібну інформацію в почутих та прочитаних текстах, було вербалізовано завдяки численним дослідженням у рамках програми PISA (Programme for International Student Assessment), яка є наймасштабнішою та найавторитетнішою Програмою міжнародного оцінювання учнів. Вона дала можливість об'єктивної оцінки рівня читацької грамотності 15-річних підлітків різних країн у зіставленні із досягненнями їх однолітків в інших державах та ознайомлення з досвідом світових лідерів освітньої галузі. На сьогодні майже більше 80 країн світу взяли в ній участь, а відомі європейські держави Німеччина, Франція, Швеція та інші навіть скоригували вектор розвитку загальнодержавної освітньої політики, керуючись результатами та рекомендаціями цієї програми. Україна також долучилася до дослідження PISA у 2018 році. Підсумком роботи стали підготовка «Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» [2]. Методологію та зміст міжнародного моніторингу, а також результати, висновки і надані пропозиції докладно проаналізовано українськими науковцями [3, 4].

Задля комплексного розуміння всієї парадигми читацької та функціональної грамотності слід звернутися до тлумачення основних понять цього феномену.

Докладно змальований поняттєвий спектр явища читацької грамотності школяра в методичних рекомендаціях Н. Бондаренко [4]. Звернімось також до основної термінології в контексті грамотності:

Згідно з тлумаченням **читацької грамотності** як «здатності учня сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати участь у житті суспільства» [4, с. 34], вона окреслює спроможність розуміння тексту, ідеї, розмірковування над його змістом, критичної оцінки поданої у ньому інформації та компетентне викладення своїх думок щодо прочитаного.

Читацька компетентність є вужчим поняттям, оскільки «передбачає здатність взаємодіяти з текстом на більш глибинному, інтерпретаційному рівні. Читач компетентний, якщо він уміє: знаходити й зв'язувати інформацію з глибинних шарів тексту; критично оцінювати її; висувати власні гіпотези на основі прочитаного; застосовувати вичерпану з тексту інформацію в реальних життєвих ситуаціях [2].

Поняття ж **«функціональна грамотність»** означає здатність індивіда розуміти та використовувати різні типи інформації з метою успішного функціонування в умовах сучасного суспільства у побутовому, професійному та громадському житті. На думку А. Сбруєвої, грамотність в сучасному її розумінні – це більше ніж просто вміння читати й писати. Вона означає наявність навичок комунікації в суспільстві [2]. Грамотність стосується соціальної практики індивіда, соціальних взаємозв'язків, знань і передбачає володіння мовою та культурою.

У ХХІ столітті науковці в галузі педагогіки, психології та соціології наголошують на тому, що громадянина демократичного суспільства слід виховувати з утроби матері шляхом долучення до музики, мистецтва, науки, міжособистісних стосунків та моральності. Усе сильніше росте

потреба з дитсадка виховувати в дитини вміння адекватного сприйняття зовнішнього середовища через любов до читання дитячої літератури.

У німецькомовному педагогічному просторі дискусію щодо необхідності формування в молодших школярів уміння «якісного та пошукового» читання задля отримання необхідної інформації, яке закладає основи розвитку антропоцентричної моделі суспільства [1], ініціював Г. Файльке, який наразі займається дослідженням дидактичних моделей роботи з текстом рідною та іноземною мовою. А отже, у фокус досліджень потрапило комплексне явище грамотності школяра, яке має риси читацької та функціональної грамотності.

Німецька педагогічна спільнота надає все більшого значення стратегії автономного розвитку, як особистісного, так і освітнього, в інтеркультурному міжнародному контексті. Тобто дитина молодшої школи має опанувати не лише дві й більше іноземні мови, але й навчитися отримувати необхідну для власного розвитку інформацію з прочитаних текстів будь-якою мовою свідомо чи підсвідомо. Дуже велику роль при цьому відіграє вибір змісту та функцій текстів для читання в початковій школі. Зокрема, в основу роботи з ними покладено текстоцентричний підхід.

Так, дитина, яка читає цілісні художні тексти, має володіти спеціальними навичками, що підкреслять її читацьку компетентність:

- розуміти текст глобально й детально;
- шукати, знаходити, здобувати потрібну інформацію/ повідомлення та аналізувати її крізь призму об'єктивних фактів та власного емоційного досвіду;
- зв'язувати й витлумачувати (формувати загальне розуміння); інтегрувати зміст інформації, яку було отримано з різних джерел;
- інтерпретувати інформацію;
- осмислювати й критично оцінювати повідомлення;

- розпізнавати інформацію, наявну імпліцитно;
- розмежовувати фактичну інформацію та її інтерпретацію, основні й другорядні ідеї;
- визначати авторську позицію за певними індикаторами в мові, стилі висловлювання;
- робити умовиводи різних видів – від простих єднальних до складніших – просторових, темпоральних (часових), причинно-наслідкових тощо;
- регулювати власне світосприйняття завдяки отриманим знанням.

Робота з цілісними художніми текстами алегоричного змісту на морально-етичну тему формує у дитини відчуття моралі та моральну відповідальність за себе як частину соціальної спільноти та перед соціумом узагалі.

Уміння, які покладені в основу формування функціональної компетентності, деякою мірою збігаються з уміннями, окресленими читацькою компетентністю: це стосується, насамперед, навичок опрацювання інформації. Але ж навіть дитина у дошкільному та молодшому шкільному віці є суб'єктом інформаційного суспільства. На її когнітивний та моральний розвиток здійснюють вплив численні фактори: родина, школа, друзі, соціальні мережі та інтернет-контекст, який, на жаль, дуже важко піддається регулюванню. А, отже, сприяючи розвитку в дитини навичок критичного мислення та аналітичної обробки інформації, сучасна українська школа робить важливий внесок у реформування суспільства.

На основі класифікації І. Ставцевої [5], вітчизняний науковець А. Драч обґрунтовує різні компоненти читання, розвиток яких допоможе сформувати особистість студента в інтеркультурному форматі. Пропонуємо розглянути зазначені структурні елементи як об'єкт

інтерпретації і трансферу у проблему дослідження читацької грамотності молодших школярів. Отже, звертаючи увагу на формування читацької грамотності дитини, слід пам'ятати про взаємодію таких компонентів читацької діяльності:

1) *Мотиваційно-цільовий компонент читання* включає в себе вміння точної постановки читацької мети, пошуку й експлікації шляхів її реалізації в інформаційно насиченому просторі, що виражається через читацьку активність та самостійність. Цей компонент відображає читацькі мотиви і способи їх задоволення, включає в себе знання про прийоми ефективної постановки читацьких цілей і завдань, а також уміння ставити їх самостійно і усвідомлено відповідно до читацьких потреб в процесі активного залучення в діяльність читання.

2) Інформаційний компонент читання включає в себе вміння використання нових інформаційних технологій для вирішення читацьких завдань, а також дії щодо ефективного пошуку інформації в друкованих та електронних джерелах, її верифікації, відбору в потоках неструктурованих даних, перекладу даних і інформації в категорії знання. Інформаційний компонент компетентності співвідноситься зі знаннями і вміннями пошуку текстів в друкованих та електронних джерелах, а також усвідомленого використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі всієї діяльності читання.

3) Когнітивний компонент читання демонструє повноту, точність і глибину розуміння друкованого й електронного тексту, уміння критично оцінювати читацькі джерела, знаходити в тексті головне й другорядне, узагальнювати його тематичний зміст, гнучко змінювати читацькі стратегії в залежності від мети читання.

4) Інтерактивний компонент читання пов'язаний з інтерпретацією змісту тексту і включає в себе вміння компресії прочитаного матеріалу з метою створення соціально значимого вторинного продукту та

інформаційної взаємодії на основі обміну продуктивними результатами читання.

5) Рефлексивний компонент читання змальовує осмислену читацьку діяльність і рефлексію власного читацького досвіду, готовність до участі в колективних проєктах та усвідомлення своєї соціальної ролі. [6].

У контексті вивчення процесу формування в молодших школярів читацької та функціональної грамотності важливо було проаналізувати також зміст і структуру власне читацької діяльності, зокрема, засобами іноземної мови.

У психолого-педагогічних дослідженнях загальне уявлення про структуру читацької діяльності склалося на основі фундаментальних робіт В. О. Мартиненка, у яких обґрунтовано найважливіші характеристики цієї діяльності [7].

Читацька діяльність як вид мовленнєвої діяльності містить основні взаємопов'язані структурні етапи. Перший етап характеризується складною взаємодією потреб, мотивів і мети читання, які є рушієм процесу читання.

На другому (аналітико-синтетичному) – на основі сукупності знань (текстологічних, знань про жанрові особливості тексту, аналізу його структури та ін.) відбувається первинне сприймання змісту, визначаються стратегії читання, необхідні для здійснення комунікації з текстом. Третій, вищий – виконавський етап читацької діяльності – ґрунтується на поглибленому розумінні змісту, його інтерпретації. Четвертий – рефлексивний – надає оцінку власному ставленню до прочитаного.

Дослідження показало, що схарактеризовані А. Драчем компоненти читацької діяльності [6] повністю відповідають поетапному аналізу

мовленнєвої діяльності, але потребують адаптації до психолого-педагогічних умов розвитку молодшого школяра.

Слід зазначити, що на кожному етапі навчання в початковій школі читацька діяльність має свої характеристики, зумовлені низкою чинників: індивідуально-психологічними особливостями учнів, їхнім читацьким досвідом, запасом фонових знань, розвитком мовлення, пізнавальної сфери, когнітивним розвитком загалом т. ін.

Отже, читацька діяльність – це активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою, літературознавчими знаннями і обумовлений поставленими навчальними завданнями процес сприймання, осмислення, інтерпретації і оцінки прочитаної текстової інформації.

Третій рік поспіль початкова освіта розвивається за національної концепцією «Нова українська школа», у фокусі якої є навчання особистості, яка володіє мінімум однією іноземною мовою. Читацька діяльність на уроках іноземної мови в початкових класах має за мету розвиток інтеркультурної компетентності в дитини, яка через читання тестів іноземною мовою отримує не лише конкретне уявлення про інше культурне середовище, але й чіткіше зрозуміє свою власну національну й культурну ідентичність.

Досягти поставлені цілі допомагає як вдало підібрані тексти, що відповідають віку, біологічному розвитку, ціннісній моделі сучасного суспільства та його потребам, так і доцільні методи й технології навчання. На уроках іноземної мови в початкових класах діти взаємодіють одне з одним, читаючи тексти різних типів: повідомлення, об'яви, електронні листи, публікації з інтернету, уривки з літературних творів тощо та ідентифікують себе з іншомовною культурою. Діти більше не перекладають довгі тексти та речення, а виконують вправи із задіянням різних каналів сприйняття, готують презентації та проєкти,

висловлюють власну думку. Сучасні підручники іноземної мови сприяють розвитку читацької грамотності учнів завдяки своїй структурі, інформаційній насиченості, коротким розділам, які не перевтомлюють, а лише підтримують вогонь натхнення та жагу до нових знань.

Після опрацювання кожного розділу учні перевіряють результати свої навчальних досягнень, які послідовно структуровані у такий спосіб: «знаю», «розумію, можу пояснити», «вмію», «висловлюю своє ставлення». Цей метод – портфоліо власних досягнень – є першим кроком на шляху до саморефлексії, на основі якої формується навичка глибокого сприймання тексту крізь призму власного життєвого досвіду, знань та етичних цінностей.

Висновки та перспективи дослідження. Здійснюючи читацьку діяльність засобами іноземної мови регулярно, різнопланово, під контролем учителя та за підтримки родинного середовища, дитина молодшого шкільного віку розширює своє світобачення, дізнається про різні історичні, культурні та демократичні цінності сучасної людини, вчиться сприймати інформацію адекватно та аналізувати її критично, отримує здатність регулювати власну діяльність та ставити важливі життєві цілі, відчуває свою національну приналежність та культурну ідентичність, розвиває навички іншомовного спілкування та, в результаті, оволодіває функціональною та читацькою грамотністю, яка допоможе їй налаштувати свій майбутній вектор розвитку в демократичному суспільстві. До перспектив дослідження належить вивчення іншомовної читацької діяльності молодшого школяра в контексті НУШ.

Литература:

1. Feilke Helmuth. (2011). Literalität und literale Kompetenz: Kultur, Handlung, Struktur. Leseforum.ch: *Online-Plattform für Literalität*. Retrieved

from https://www.leseforum.ch/myUploadData/files/2011_1_Feilke.pdf [in German] (2011, November, 30).

2. *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018* (2019) / [кол. авт.: М. Мазорчук (осн. авт.), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.]. Київ: УЦОЯО, 439.

3. Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 верес. 2019 р. Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ: УОБЦ «Оріон», 122.

4. Бондаренко, Н. В. (2002). Читацька грамотність українського учнівства: акценти PISA-2018. *Український педагогічний журнал*, 2, 96–103.

5. Ставцева И.В. (2011). Особенности чтения в современном обществе. *Образование и наука на XXI век: материалы за 7-а Международна научна практична конференция. Филологични науки. София: «Бял ГРАД-БГ» ООД*, 12, 47–49.

6. Драч А. С. (2018). Модель формування читацької компетентності майбутніх учителів іноземних мов засобами навчальних комп'ютерних програм. *Педагогічні науки. Young Scientist*, 7 (59), 70–75.

7. Мартиненко В.О. (2014). Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 18, 145–151.

8. Hurrelmann, Bettina & Groeben, Norbert. (2004). Fazit: Lesen als Schlüsselqualifikation? In: Norbert Groeben & Bettina Hurrelmann (Hrsg.), *Lesesozialisation in der Mediengesellschaft. Ein Forschungsüberblick*. Weinheim, München: Juventa Verlag, 440–465.

9. Anne Maria Thillozen. (2008). Veränderungen wissenschaftlicher Literalität durch digitale Medien, Bochum, 330 S.

References:

1. Feilke Helmuth. (2011). Literalität und literale Kompetenz: Kultur, Handlung, Struktur. Leseforum.ch: *Online-Plattform für Literalität*. Retrieved from https://www.leseforum.ch/myUploadData/files/2011_1_Feilke.pdf [in German] (2011, November, 30).
2. Natsionalnyi zvit za rezultatamy mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA-2018 (2019) / [kol. avt.: M. Mazorchuk (osn. avt.), T. Vakulenko, V. Tereshchenko, H. Bychko, K. Shumova, S. Rakov, V. Horokh ta in.]. Kyiv: UTsOlaO, 439. [in Ukrainian].
3. Problema chytannia v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 12 veres. 2019 r. In-t pedahohiky NAPN Ukrainy; za zah. red. T. O. Yatsenko. Kyiv: UOVTs «Orion», 122. [in Ukrainian].
4. Bondarenko, N. V. (2002). Chytatska hramotnist ukrainskoho uchnivstva: aktsenty PISA-2018. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 96–103. [in Ukrainian].
5. Stavtseva Y.V. (2011). Osobennosty chteniyia v sovremennom obshchestve. *Obrazovanyeto y nauka ta na XXI vek: materyaly za 7-a Mezhdunarodna nauchna praktychna konferentsiya. Fylolohychny nauky*. Sofya: «Bial HRAD-BH» OOD, 12, 47–49. [in Ukrainian].
6. Drach A. S. (2018). Model formuvannia chytatskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov zasobamy navchalnykh kompiuternykh prohram. *Pedahohichni nauky. Young Scientist*, 7 (59), 70–75. [in Ukrainian].
7. Martynenko V.O. (2014). Struktura i zmist chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, 18, 145–151. [in Ukrainian].
8. Hurrelmann, Bettina & Groeben, Norbert. (2004). Fazit: Lesen als Schlüsselqualifikation? In: Norbert Groeben & Bettina Hurrelmann (Hrsg.), *Lesesozialisation in der Mediengesellschaft. Ein Forschungsüberblick*. Weinheim, München: Juventa Verlag, 440–465. [in German].

9. Anne Maria Thillozen. (2008). Veränderungen wissenschaftlicher Literalität durch digitale Medien, Bochum, 330 S. [in German].

Citation: Y. Pyvovar (2021). PARADIGM OF READING AND FUNCTIONAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.4

Copyright Y. Pyvovar ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.5

UDC: 159.9:61;159.923

**EMOTIONAL WELFARE AS A DETERMINING FACTOR IN THE
DEVELOPMENT OF THE MOTIVATIONAL AND SEMANTIC SPHERE
WITH DIABETES SUGAR PATIENTS**

**I. Volzhentseva, Dr. of Psihological Sciences, Professor,
Academician of Ukraine Technological Academy (UTA)**

<http://orcid.org/0000-0003-0458-531X>

e-mail: iv.volzhentseva@yandex.ru

Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnyskyi State Pedagogical University,
Ukraine, Pereyaslav-Khmelnyskyi

The article provides a theoretical analysis of the problem of emotional welfare / disadvantage. It is emphasized that emotional welfare is a determining factor in the development of the motivational and semantic sphere of patients with diabetes sugar, which ensures an active attitude to the world, needs, goals, motivational attitudes, meaning-life, and value orientations. The importance of emotional welfare in the family and educational institutions as a determining factor in the development of the

personality of a child with diabetes sugar is emphasized. A number of reasons that violate emotional welfare are presented, and components that can contribute to creating an atmosphere of emotional welfare of a child with diabetes are highlighted.

Key words: patients, diabetes sugar, emotional welfare, emotional disadvantage, motivational and semantic sphere.

доктор психологічних наук, професор, академік Української технологічної академії (УТА), Волженцева І. В., Емоційне благополуччя як визначальний фактор розвитку мотиваційно-смислової сфери хворих на цукровий діабет/ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Україна, Переяслав.

У статті наводиться теоретичний аналіз проблеми емоційного благополуччя / неблагополуччя. Підкреслено, що емоційне благополуччя визначальний фактор у розвитку мотиваційно-смислової сфери хворих на цукровий діабет, що забезпечує активне ставлення до світу, потреб, цілей, мотиваційних установок, смисло-життєвих, ціннісних орієнтирів. Акцентовано важливість емоційного благополуччя в сім'ї і навчальних закладах як визначального чинника розвитку особистості дитини, хворої на цукровий діабет. Представлена низка причин, які порушують емоційне благополуччя, виокремлено компоненти, які можуть сприяти створенню атмосфери емоційного благополуччя дитини, хворої на цукровий діабет.

Ключові слова: хворі, цукровий діабет, емоційне благополуччя, емоційне неблагополуччя, мотиваційно-смилова сфера.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, у період інформаційного натиску, прискорення ритму життя, негативної динаміки міжособистісних взаємовідносин, центральною проблемою психології здоров'я є збереження духовної, соціальної, психічної і соматичної

компонентів. Безумовно, наявність хронічного захворювання, такого як цукровий діабет, призводить не тільки до погіршення загального стану людини, а й до емоційного напруження, тривоги, депресії, порушень емоційного благополуччя.

Основи ідеї проблеми емоційної сфери було закладено такими педагогами і психологами як Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, О.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін; виявлення динаміки емоційної сфери особистості представлено у дослідження Дж. Уотсона, В. Штерна, К. Бюлера; концептуальні підходи до розвитку емоційної сфери у контексті процесу формування особистості представлено у роботах А.В. Запорожця, А.Ф.Лазурського, Я.З. Неверович, Г.Я. Трошина, П.М. Якобсона; психологічні проблеми пацієнтів з цукровим діабетом представлені такими вченими як: Ф. Александер, Т.Д. Василенко, Е.П. Качан, О.О. Кирилова, Т.В. Меллина, В.Д. Менделевич, Д.Н. Поберей; мотиваційно-смилову сферу хворих цукровим діабетом розглядали Е.В. Арсланбекова, Н. Пезешкиан, А.А. Файзулаєва, А.В. Штрахова; питання емоційного благополуччя розглядалися Л.А. Абрамян, Г.М. Бреслав, А.В. Запорожцем, А.Д. Кошелєвою.

Так, проблему емоційного світовідчуття, риси емоційного благополуччя розглядав А.В. Запорожець, а пізніше його колеги і учні А.Д. Кошелєва, Л.А. Абрамян та ін. [15].

Ряд авторів, таких як О.Р. Баєнська, Г.М. Бреслав, І.А. Захаров, А.Д. Кошелєва, В.У. Лебединський, М.М. Ліблінг, О.С. Микольська розглядають низку причин, які порушують емоційну сферу, емоційне благополуччя, що викликає наявність таких деструктивних проявів як: негативізм, упертість, тривога, неврози, страхи [4; 13].

Так, М.Ю. Дробіжев та Т.А. Захарчук відмічають у хворих цукровим діабетом легкі депресії. Причому підкреслюється, що депресії частіше

діагностуються протягом місяця після встановлення діагнозу ендокринного захворювання.

Також є дані опису важкого стану ендокринного захворювання, яке супроводжується частими комами. Так А.К. Добржанська описала депресивні стани, які протікають з емоційною лабільністю, плаксивістю у хворих, які перенесли діабетичні коми. У дослідженні М.М. Жарікова описані хворі цукровим діабетом, у яких депресивні стани протікають зі скаргами на почуття нудьги, безрадісності.

Переживання неблагополуччя розглядає Г.М. Бреслав, який відмічає, що *«емоційне неблагополуччя»* - це негативне емоційне самопочуття людини, що може виникати у випадках, наприклад, при переживанні неспіху певного виду діяльності, особливо у ситуаціях змагання, іноді при відразі до певній їжі чи ситуаціях жорсткої регламентації життя [2].

Деякі науковці вивчали статеві відмінності в профілі особистості при цукровому діабеті. Так, у чоловіків середньої важкості цукрового діабету має місце тривога дотично здоров'я, потреба в сторонній допомозі, а у жінок – аутизація, відчуження, ригідність. При цукровому діабеті важкої форми в чоловіків спостерігається іпохондрія, наростання депресії, надмірне занепокоєння, внутрішня напруженість, тривога, у жінок – ригідність поведінки, мислення [12].

Теоретичний аналіз наукової літератури, емпіричні факти досліджень показали відсутність розробленості емоційного благополуччя як визначального фактору розвитку мотиваційно-сміслової сфери хворих на цукровий діабет. Адже саме емоційний компонент, відчуття емоційного благополуччя відіграє важливу роль у розвитку таких психологічних складових, як: мотиваційно-сміслова сфера (мотиви, потреби, цілі, прагнення, мотиваційні установки, смисло-життєві, ціннісні орієнтири); особистісні якості (вольові, моральні, соціокультурні,

поведінкові, діяльнісні, мотиваційні); основні форми спрямованості особистості (світогляд, ідеали, схильності, інтереси, бажання, нахили, переконання).

Мета статті - проаналізувати сутність емоційного благополуччя у розвитку мотиваційно-сміслової сфери хворих на цукровий діабет.

Виклад основного матеріалу. Цукровий діабет – це ендокринне, хронічне захворювання, яке обумовлене абсолютною або відносною інсуліновою недостатністю, що призводить до порушення обміну речовин, перш за все вуглеводного, ураження судин та нервової системи [12].

Виокремлюють різні форми цукрового діабету:

- легка форма, яка проявляється у порушенні вуглеводного обміну, лікується за рахунок дієти, що включає малий вміст вуглеводів і жирів, також раціональної організації праці й відпочинку і зниженням маси тіла до оптимальних показників в рамках вікових норм;
- середня форма, у лікуванні якої вже використовують інсулін або інші антидіабетичні препарати;
- важка форма припускає сувору дієту, високі дози інсуліну, порушення працездатності, з переводом на інвалідність (див. рис. 1).

«Діабет у дорослих нерідко супроводжується астеничною симптоматикою у вигляді підвищеної стомлюваності, зниження працездатності, порушень сну, головного болю, емоційної лабільності. Характерна підвищена збудливість і виснажуваність нервових процесів, ослаблення активної уваги, зниження пам'яті на поточні події, підвищена лабільність вегетативної нервової системи, нав'язливі сумніви, нав'язливі спогади, нав'язливий страх, дратівливість, що переходить у пригніченість і тривожність із фіксацією на дрібних образах» [12].

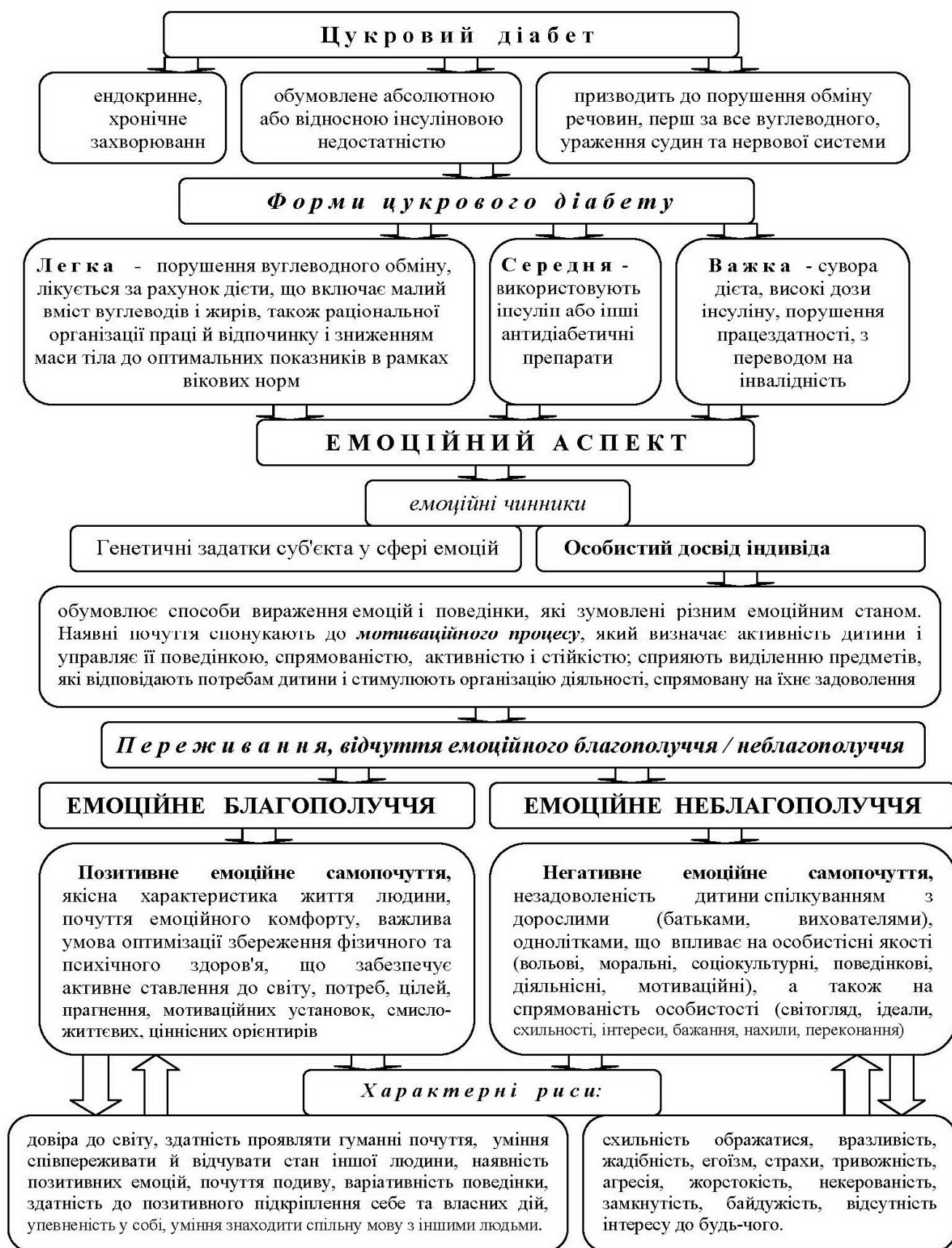

Рис. 1. Структура емоційного благополуччя / емоційного неблагополуччя у розвитку мотиваційно-сислової сфери хворих на цукровий діабет

На відміну від дорослих, у дітей цукровий діабет протікає важче, що обумовлено інтенсивністю як обмінних процесів, так і психологічними особливостями: тривожність, погане самопочуття, слабкість, запаморочення, порушеного сну, головна біль, запаморочення, "розбитість", часті кошмарні сновидіння. Після неспокійних ночей хворі діти протягом усього дня залишаються млявими, капризними, дратівливими, похмурими і апатичними. Нерідко у дітей спостерігають несподівані, невмотивовані зміни настрою і поведінки. Також у початковому періоді у дитини відмічається загальна слабкість, схуднення при гарному апетиті, дратівливість, зниження успішності в школі, нудота, іноді нічне нетримання сечі, що вказує на декомпенсацію цукрового діабету [12].

З точки зору Д.Н.Ісаєва: "Майже у всіх хворих спостерігається астеничний стан різної вираженості: втома, зниження працездатності, послаблення уваги, головні болі після навантаження, дисомнія і т.п. Прояви астенії стійкі, втома у них викликається мінімальною напругою, супроводжується головними болями, сонливістю, загальмованістю, явною дратівливістю чи слізливістю" [5].

У зв'язку з наявністю і проявами багатьох деструктивних станів, велике значення для дитини, хворої на цукровий діабет, має саме **емоційний аспект**, який обумовлює її поведінкові акти, відношення до оточуючих, продуктивність діяльності, становлення і розвиток, майбутнє всієї життєдіяльності.

З однієї сторони **емоційні чинники** - генетичні задатки дитини у сфері емоцій, а з іншої - особистий досвід, набутий у соціумі, взаємовідносинах, соціокультурному арсеналі, а головне, безумовно – це самопочуття дитини, її психофізіологічний, емоційний стан, який обумовлює різні способи вираження емоцій і прояви поведінки.

Надалі наявні емоції, почуття спонукають до дії, тобто до **мотиваційного процесу**, який визначає спрямованість дитини, хворої на цукровий діабет, управляє її поведінкою, активністю і стійкістю; сприяє виділенню об'єктів і предметів, які відповідають потребам особистості дитини і стимулюють організацію діяльності, спрямовану на їхнє задоволення.

Але ж батьки вдома, вихователі у дитячих садочках, вчителі у школі не завжди можуть створити дитині, хворої на цукровий діабет, сприятливу, позитивну соціально-психологічну, **емоційну атмосферу**, яка б надавала можливість реалізації мотиваційно-потребової, мотиваційно-сислової сфери дитини, позитивно впливала б також на перебіг захворювання.

Так, незадоволеність дитини взаємовідносинами з оточуючими виступає у різноманітних переживаннях: розчаруванні, образи, гніву, ображеного самолюбства, що підкреслює у хворого відчуття своєї неповноцінності в порівнянні з однолітками. У одних випадках ці переживання можуть виявлятися яскраво, в інших - безпосередньо - у мові, міміці, позі, рухах. Але можуть і інакше, наприклад, у особливості дій, різних вчинків, нестандартних ставлень до інших. У разі проявів негативних емоцій у дитини, які спонукають її вести себе певним чином, не легко виявити, що саме дає підстави цієї поведінки, тих чи інших вчинків дітей [16].

Тепер більш докладніше розглянемо сутність та прояви емоційного неблагополуччя дитини, хворої цукровим діабетом, якій притаманні виражені емоційні реакції і розлади поведінки, часто розвивається депресія і агресивність, у тому числі і агресія, яка спрямована на самого себе (аутоагресія).

У зв'язку з негативними переживаннями, дитина відчуває **емоційне неблагополуччя**, яке у свою чергу, спонукає до деструктивних проявів,

які сигналізують про дискомфорт, напругу, стрес дитини, проявляються у різних негативних рисах: схильності ображатися, вразливості, жадібності, егоїзмі, страхах, тривожності, агресії, жорстокості, некерованості, замкнутості, байдужості, відсутності інтересу до будь-чого [16] (див. рис. 1).

Дорослий повинен піклуватися про усунення негативних, гнітючих емоцій, які не тільки негативно впливають на захворювання цукровим діабетом, але й взагалі на відправлення організму. Не тільки галас і заціпеніння дитини з переляку шкідливі для його фізичного і розумового розвитку, і навіть тривалий плач відбивається несприятливо як у харчуванні, так і психічному розвитку. Дуже важливо підтримувати позитивні емоційні стани дітей і близькі дітям заняття і ігри, де ці стани зміцнюються.

Соціальний розвиток дітей, хворих на цукровий діабет, по - справжньому може здійснюватися лише у емоційному контакті з дорослим. Від якості спілкування залежать не тільки фізіологічний стан дитини, а й повноцінний її розвиток, позитивне емоційне самопочуття серед близьких для неї людей. Натомість це впливає на розвиток і позитивні взаємовідносини з однолітками.

Позбавлення дитини любові і участі дорослого у його житті, змістовного спілкування з дитиною при різноманітних обставинах, призводить до загальмованості емоційної сфери, занурення у хворобу, і, як наслідок, до затримки психічного розвитку дитини, до втрати інтересу до життя, навчання.

Спостереження над поведінкою дітей у ранньому дитинстві дозволяють підмітити деяку стійкість окремих емоційних проявів, які починають сприяти виникненню стійких форм поведінки, складових, за словами Л.І.Божович, "основу формування характеру дитини" [15].

Так, властиві дитині переживання радості закріплюється за певних умов і перетворюються на різні риси характеру - в життєрадісність; підвищену збуджуваність нервової системи, дратівливість, можуть призвести до утворення такої межі характеру, як запальність, яка стає великою перешкодою у спілкуванні з людьми.

При сприятливих умовах розвитку, стійкі негативні емоційні стани нехарактерні для дітей, а при несприятливих - в дитини виникає негативне емоційне ставлення до певних сторін життя або до людей. З одного боку, це сприяє підвищеній захворюваності у дитячих садках простудними та іншими захворюваннями, зокрема невротами; з іншого боку, призводить до розвитку в дитині небажаних рис характеру, таких як: тривожність, боягузтво, тощо.

Дезорганізуючу роль у житті й діяльності дітей вносять тривалі негативні емоційні стани. Закріпившись, вони починають регулювати психічну діяльність й поведінку дитини небажаним чином: призводять до негативних уявлень дітей, до заперечення переваг спільної гри, недовірі, байдужості. У пізньому віці це може призвести до формування негативної життєвої позиції, а в окремих випадках - до затримки загального психічного розвитку дитини.

Для вибору ефективних засобів впливу на оптимізацію емоційних проявів дітей, хворих цукровим діабетом, можна умовно виокремити емоційні порушення у двох напрямках. З одного боку, емоційні порушення виявляються у відносинах дитини з іншими людьми; з іншого - у особистісних якостях, внутрішніх її переживань. На підставі цього розподілу лежать ті аспекти життя дитини, у яких, насамперед виявляється *емоційне неблагополуччя*.

При виникненні цукрового діабету, або будь-якого іншого хронічного захворювання, у дитини формується так звана *внутрішня картина хвороби*, яка має негативний вплив на її соматичний стан. Внутрішня

картина хвороби визначається як весь комплекс змін взаємовідносин людини, пов'язаний з виникненням і розвитком хронічного захворювання. Після постановки діагнозу цукрового діабету виникає безліч переживань, які викликають різні невротичні реакції, такі як: «реакція ігнорування хвороби; невротичний тип реакції із тривожно-фобічним відношенням до хвороби; емоційний тип реакції, при якому відношення до хвороби завуальовано переважно дратівливістю, емоційною лабільністю» [12]. Тому, ще з 1986 року використовується термін "діабетична особистість", якій властиві емоційна нестійкість, залежність, байдужість, лабільність настрою, тривожність [12].

Саме всі ці негативні прояви формують емоційне неблагополуччя хворих цукровим діабетом дітей, яке також пов'язане з небажанням відвідувати дитсадок, школу, з негативним ставленням до дітей вихователів, вчителів.

Разом з цим, є низка причин, які порушують емоційне благополуччя. Так, дитина, яка хвора цукровим діабетом, **відчуває емоційне неблагополуччя**, якщо:

- не одержує досить любові від своїх батьків, особливо від матері;
- відчуває непогодженість у вимогах від неї;
- відчуває велике, невідповідне віку і стану здоров'я навантаження;
- у родині панує негармонійний стиль виховання;
- у родині панує неблагополучна атмосфера;
- відчуває надмірну суворість батьків або дорослих, покарання, боїться зробити щось не так [15].

Найчастіше емоційне неблагополуччя переживають ті діти, які виховуються в проблемних родинах, у яких часто повчають і контролюють, відсутнє добре, якісне спілкування та спільна діяльність. Члени родини не налаштовані одне на одного, вони або сваряться, або

відбувається емоційне відчуження. Тому потреби дитини в таких родинах перебувають на периферії уваги батьків.

Проте особливо гострі і стійкі негативні емоційні переживання спостерігаються при незадоволеності дитини ставленням щодо нього оточуючих людей, особливо вихователя і однолітків. Гострота і тривалість цих переживань засвідчують особливу значущість для дитини - дошкільника благополучних взаємовідносин з однолітками» [2].

Отже, якщо під **емоційним неблагополуччям** розуміється негативне самопочуття дитини, яке спричиняється багатьма чинниками, головним з яких є незадоволеність дитини спілкуванням з дорослими, насамперед з батьками, вихователями та однолітками, то **емоційне благополуччя** - позитивне емоційне самопочуття, якісна характеристика життя людини, почуття емоційного комфорту, переживання результатів успіхів; важлива умова оптимізації збереження фізичного та психічного здоров'я, що забезпечують активне ставлення до світу.

Саме **емоційне благополуччя**, яке проявляється у позитивному настрою, у доброму, гуманному ставленні до людей, надає почуття емоційного комфорту людини, хворої цукровим діабетом, що спонукає її до оптимізації мотиваційної сфери, до активізації смисло-життєвих, ціннісних орієнтирів, формує оптимістичний світогляд та ідеали особистості у системі поглядів на природу, суспільство, моральні принципи у поведінці, спілкуванні, спонукає до розвитку таких якостей особистості, як людяність, почуття справедливості, розумність та ін.

Фундамент емоційного благополуччя закладається саме в дитячому віці і є необхідною умовою позитивного розвитку дитини, особливо хворої на цукровий діабет. Забезпечується емоційне благополуччя проявом турботи дорослого й демонстрацією дитині свого позитивно-емоційного ставлення до неї. Родина - це середовище, в якому за-

довольняється фундаментальна потреба маленької дитини бути прийнятою всерйоз і бути шанованою [15].

Емоційне благополуччя дитини виражається в таких її рисах: довіра до світу, здатність проявляти гуманні почуття, в умінні співпереживати й відчувати стан іншої людини, в наявності позитивних емоцій і почуття гумору, здатність і потреба в тілесному контакті, почуття подиву, варіативність поведінки, здатність до позитивного підкріплення себе та власних дій, упевненість у собі, уміння знаходити спільну мову з іншими людьми [15].

«Задовольняються **провідні потреби** дитини-дошкільника у його родині, у: любові та прийнятті, розумінні й повазі, довірі до навколишнього світу, нових враженнях, самостійності, чіткого дотримування несуперечливих правил, ритмічній організації життя» [15].

Для того, щоб задовольнити емоційні потреби дитини, хворих на цукровий діабет, існують різні способи, такі як: контакт очей, тілесний контакт, пильна увага, дисципліна, режим, приклад дорослих, забезпечення самостійності.

Щоб знати, чи комфортно почуває себе дитина, потрібно вміти розрізняти прояви емоційного благополуччя й неблагополуччя.

Варто пам'ятати, що емоційне благополуччя залежить і від оптимальності систем «мати - дитина», «батько - дитина». Високий рівень емоційного благополуччя формується, якщо батьки підтримують дитину. Забезпечити такий тип взаємодії можуть гармонійні типи батька й матері. Спокійна і врівноважена мати насолоджується, спілкуючись із дитиною. Вони близькі, але мама не обмежує свободу рухів дитини. Мати почувається здатною відволікти свою увагу від дитини, і водночас вона весь час із дитиною.

Гармонійний тип батька характеризується такими якостями: доступністю, участю у спільній діяльності (прямі контакти, догляд за

дитиною), відповідальністю, інформованістю про все, що стосується дитини (здоров'я, навчання, захоплення, місцеперебування, бажання, потреби). Емоційне благополуччя забезпечується проявом турботи дорослого й демонстрацією дитині свого позитивно-емоційного ставлення до неї.

Дотримання батьками певних нескладних правил сприяє створенню **атмосфери емоційного благополуччя дитини**, хворої на цукровий діабет, в родині:

- прийняття дитини з її позитивними і негативними якостями;
- створення в родині безпечної атмосфери, наповненої позитивними емоціями;
- заохочення та стимуляція розвитку всіх здібностей дитини;
- варіювання дорослими власних стратегій поведінки залежно від віку й поведінки дитини, включаючи форми заохочень і обмежень;
- включення в дитяче життя;
- підтримка успіхів дитини;
- вираження своїх почуттів: ділитися почуттями - значить довіряти;
- вирішення конфліктів конструктивними способами;
- використання в повсякденному спілкуванні привітних фраз;
- прояв любові у вигляді фізичних доторків: обіймати слід не менше 4, а краще - 8 разів щодня [15].

Дійсно, хворі на цукровий діабет потребують підтримки і розуміння не тільки з боку батьків і вихователів, а й з боку психологів. Саме **психологічне благополуччя є важливою метою лікування при діабеті**. Психічний стан пацієнта поліпшує фізіологічний стан дитини, що буде впливати на ступінь компенсації діабету.

«Психологічний стан пацієнта можна поліпшити шляхом правильного спілкування, поваги почуття власної гідності пацієнта, а також визнання і відповіді на різні потреби кожного конкретного пацієнта. Хворі, які страждають діабетом, потребують допомоги при формуванні мотивації для проведення самоконтролю» [11].

Дійсно, один із головних аспектів **психологічного благополуччя** є підтримка мотивації хворої дитини до самоконтролю. Цей напрям охоплює: вибір хворим режиму лікування, ступінь дотримання цього режиму, врахування самооцінки хворої дитини, відносин з оточуючими, відношення до життєвих обставин, знання важливості контролю за діабетом, контроль психологічної якості життя хворої дитини. Саме останній аспект включає контроль не тільки цукрового діабету, а й своєчасне виявлення незадоволеності хворого лікуванням, іншої допомоги; виявлення хворих з депресивними або тривожними станами; оцінки впливу нових режимів лікування не тільки на якість метаболічного контролю, але і на психологічний стан і задоволеність лікуванням хворих на цукровий діабет; встановленням причин будь-якого випадку **психологічного неблагополуччя** або **психологічної незадоволеності** з метою їх адекватної корекції, з урахуванням індивідуальних побажань хворих, самоконтролю, способу життя, наявності деструктивних сімейних відносин, що демонструє комплексна система психологічного благополуччя (див. рис. 2).

Б. Драпкін відмічає, що «потрібно просто **любити** дитину! Як наслідок, у дитини з'являється почуття емоційного комфорту, виникає прихильність до дорослого, який цей комфорт забезпечує, що дає дитині впевненість у стосунках зі світом. І дитина «виростає впевненою людиною, яка вірить у свої сили, і щасливою людиною, яка завжди зуміє реалізуватися» [15].

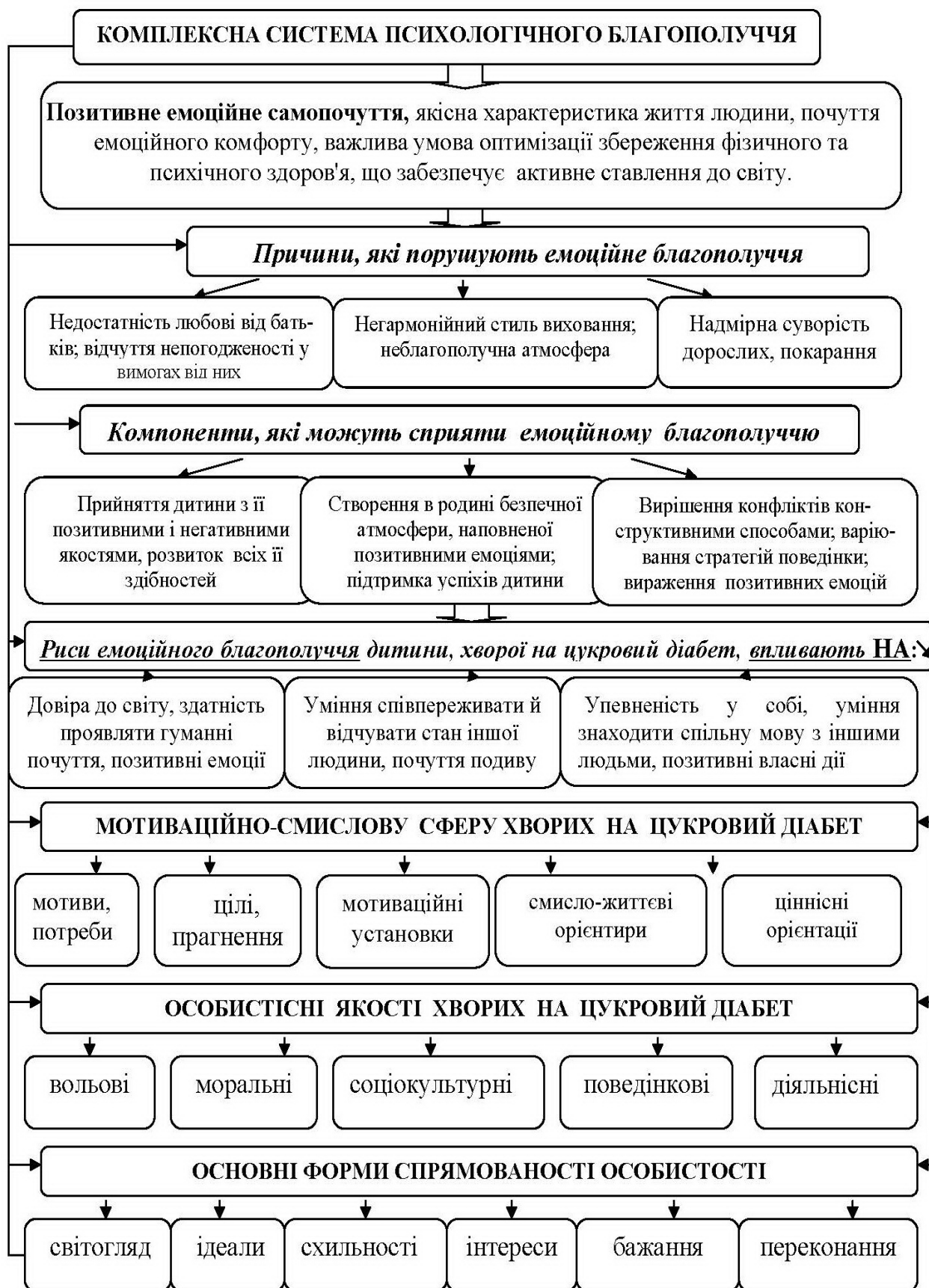

Рис. 2. Комплексна система психологічного благополуччя дитини, хворої на цукровий діабет

Також для уникання стресів, слід не контактувати з людьми, які негативно налаштовані, необхідно контролювати себе, оточення, де знаходиться дитина, хвора на цукровий діабет, й максимально зберігати спокій. Якщо дитина впала у депресію і не бачить сенсу в житті, потрібно постаратися створити їй атмосферу емоційного благополуччя й допомогти знайти мету в майбутньому для досягнення якої необхідно зберігати добре здоров'я [10].

Висновки. Таким чином, розглянуто такі емоційні прояви як емоційне благополуччя / неблагополуччя. Підкреслено, що емоційне благополуччя в сім'ї і навчальних закладах - визначальний чинник розвитку особистості дитини хворої на цукровий діабет. Розглянуто емоційне благополуччя як визначальний фактор розвитку мотиваційно-смислової сфери хворих на цукровий діабет, так як саме емоційне благополуччя - позитивне емоційне самопочуття, якісна характеристика життя людини, почуття емоційного комфорту, важлива умова оптимізації збереження фізичного та психічного здоров'я, які забезпечують активне, позитивне ставлення до світу, потреб, цілей, прагнення, мотиваційних установок, смисло-життєвих, ціннісних орієнтирів.

Розглянуто риси емоційного благополуччя дитини, хворої на цукровий діабет, такі як: довіра до світу, здатність проявляти гуманні почуття, уміння співпереживати й відчувати стан іншої людини, наявність позитивних емоцій і почуття гумору, здатність і потреба в тілесному контакті, почуття подиву, варіативність поведінки, здатність до позитивного підкріплення себе та власних дій, упевненість у собі, уміння знаходити спільну мову з іншими людьми.

Представлена низка причин, які порушують емоційне благополуччя: не одержує досить любові від своїх батьків, особливо від матері, відчуває непогодженість у вимогах від неї, відчуває велике, невідповідне віку навантаження, у родині панує негармонійний стиль виховання,

неблагополучна атмосфера, відчуває надмірну суворість батьків або дорослих, покарання, боїться зробити щось не так.

Підкреслено, що емоційне неблагополуччя - негативне емоційне самопочуття, яке з'являється незадоволеністю дитини спілкуванням з дорослими, з батьками, вихователями та однолітками, що негативно впливає на особистісні якості (вольові, моральні, соціокультурні, поведінкові, діяльнісні, мотиваційні), а також спрямованість особистості (світогляд, ідеали, схильності, інтереси, бажання, нахили, переконання). Також представлено риси емоційного неблагополуччя: схильність ображатися, вразливість, жадібність, егоїзм, страхи, тривожність, агресія, жорстокість, некерованість, замкнутість, байдужість, відсутність інтересу до будь-чого.

Виокремлено деякі компоненти, які можуть сприяти створенню атмосфери емоційного благополуччя дитини, хворої на цукровий діабет, такими в родині є: прийняття дитини з її позитивними і негативними якостями; створення в родині безпечної атмосфери, наповненої позитивними емоціями; заохочення та стимуляція розвитку всіх здібностей дитини; варіювання дорослими власних стратегій поведінки залежно від віку й поведінки дитини, включаючи форми заохочень і обмежень; включення в дитяче життя; підтримка успіхів дитини; вираження своїх позитивних почуттів; вирішення конфліктів конструктивними способами; використання в повсякденному спілкуванні привітних фраз, тощо.

Перспективами подальших досліджень є розробка програми психологічної допомоги з навчання хворих, на цукровий діабет, їх родичів, педагогічний, медичний персонал у подоланні психологічних проблем, пов'язаних з емоційним неблагополуччям, яке суттєве може підвищити ризик психічних розладів при цукровому діабеті і спричинити

страждання хворому, ускладнити діагностику, погіршити прогноз і збільшити процес лікування хвороби.

Література:

1. Александер Ф. (2018) Психосоматическая медицина; пер. с англ. А.М. Боковиков, В.В. Старовойтов. 382 с.
2. Бреслав Г.М. (1990) Емоційні особливості формування особистості дитинства. М.: Педагогіка, 144 с.
3. Василенко Т.Д., Селин А.В., Мангушев Ф.Ю. (2016) Смысловые аспекты телесного опыта хронического соматического заболевания. Курский науч.-практ. вестн. "Человек и его здоровье". № 2. С. 116-121.
4. Захаров І.А. (1993) Як попередити відхилення поведінці дитини. М.: Просвітництво, 192 с.
5. Исаев Д. Н. (2004) Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия. СПб.: Речь, 384с.
6. Качан Е.П., Кулак А.И. (2015) Особенности внутренней картины болезни у пациентов с сахарным диабетом 2-го типа в зависимости от длительности заболевания. Журн. Белорус. гос. ун-та. Философия. Психология. С. 108-114.
7. Кирилова О.О. (2017) Новий підхід до вивчення локусу контролю здоров'я в підлітків із цукровим діабетом І типу. Укра. журн. дитячої ендокринології. № 1. С. 16-20.
8. Меллина Т.В., Поберей Д.Н. (2012) Психосоматические аспекты развития сахарного диабета. № 1. С. 105-108. Код доступа: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (2021, май, 29).
9. Менделевич В.Д., Соловьева С.Л. (2002) Сахарный диабет. Неврология и психосоматическая медицина. М.: МЕДпресс-информ, С. 561-568.

10. Профілактика цукрового діабету (2021) [Электронный ресурс]. URL: [https://www.bsmu.edu.ua/blog/profilaktika-czukrovogo-diabetu/\(2021,май,30\)](https://www.bsmu.edu.ua/blog/profilaktika-czukrovogo-diabetu/(2021,май,30))
11. Психологічні аспекти роботи з хворими на цукровий діабет (2021) [Электронный ресурс]. URL: <https://healthcenter.od.ua/2020/11/16/psychologichni-aspekty-roboty-z-hvorymy-na-czukrovuj-diabet/> (2021, май, 30).
12. Психологічні особливості хворих на цукровий діабет [Электронный ресурс]. URL: https://pidru4niki.com/88810/psihologiya/psihologichni_osoblivosti_hvorih_tsukroviy_diabet (2021, май, 31).
13. Емоційні порушення у дитячому і похилому віці та їх корекція (1990) Під ред. В.У. Лебединського, О.С. Микольської, О.Р. Баєнської, М.М. Ліблінг. М.: Просвітництво, 194 с.
14. Емоційний розвиток дошкільника (1985) Під ред. А.Д. Кошелевой. М.: Просвітництво, 176 с.
15. Емоційне благополуччя дитини в сім'ї (2021) [Электронный ресурс]. URL: http://www.dnz100.edu.kh.ua/storinka_vihovatelej/storinka_psihologa/emo_cijne_blagopoluchchya_ditini/ (2021, май, 25).
16. Ясінська Х. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ Психолог дошкілля. №4 (21). С.3.

References:

1. Aleksander F.(2018) Psihosomaticheskaja medicina [*Psychosomatic medicine*]; per. s angl. A.M. Bokovikov, V.V. Starovojtov. 382 s. [in Russian].
2. Breslav H.M. (1990) Emotsiini osoblyvosti formuvannia osobystosti dytynstva [*Emotional features of the child's personality formation*]. М.: Pedahohika,144 s. [in Ukrainian].

3. Vasilenko T.D., Selin A.V., Mangushev F.Ju. (2016) Smyslovye aspekty telesnogo opyta hronicheskogo somaticheskogo zabolevanija [*Semantic aspects of the physical experience of chronic somatic disease*]. Kurskij nauch.-prakt. vestn. "Chelovek i ego zdorov'e". № 2. S. 116-121. [in Russian].
4. Zakharov I.A. (1993) Yak poperedyty vidkhyleniia povedintsi dytyny [*How to prevent the deviation of the child's behavior*. M.: Prosvitnytstvo, 192 s. [in Russian].
5. Isaev D. N. (2004) Detskaja medicinskaja psihologija. Psihologicheskaja pediatrija [*Children's medical psychology. Psychological pediatrics*]. SPb.: Rech', 384s. [in Russian].
6. Kachan E.P., Kulak A.I. (2015) Osobennosti vnutrennej kartiny bolezni u pacientov s saharnym diabetom 2-go tipa v zavisimosti ot dlitel'nosti zabolevanija [*Features of the internal account of the disease in patients with type 2 diabetes sugar, depending on the duration of the disease*] Zhurn. Belarus. gos. un-ta. Filosofija. Psihologija. S. 108-114. [in Russian].
7. Kyrylova O.O. (2017) Novyi pidkhid do vyvchennia lokusu kontroliu zdorovia v pidlitkiv iz tsukrovym diabetom I typu [*A new approach to the study of health control locus in teenagers with type I diabetes sugar*] Ukra. zhurn. dytiachoi endokrynolohii. № 1. S. 16-20. [in Ukrainian].
8. Mellina T.V., Poberej D.N. (2012) Psihosomaticheskie aspekty razvitija saharnogo diabeta [*Psychosomatic aspects of the development of diabetes sugar*]. № 1. S. 105-108. Kod dostupu: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe [in Russian]. (2021, May, 29).
9. Mendelevich V.D., Solov'eva S.L. (2002) Saharnyj diabet [Diabetes sugar] Nevrozologija i psihosomaticheskaja medicina. M.: MEDpress-inform, S. 561-568. [in Russian].

10. Profilaktyka tsukrovoho diabetu (2021) [*Prevention of diabetes sugar*] [Elektronny resurs] URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/profilaktika-czukrovogo-diabetu/> [in Ukrainian]. (2021, May, 30).
11. Psykholohichni aspekty roboty z khvorymy na tsukrovyi diabet (2021) [*Psychological aspects of working with patients with diabetes sugar*] [Elektronny resurs]. URL: <https://healthcenter.od.ua/2020/11/16/psychologichni-aspekty-roboty-z-hvorymy-na-czukrovyj-diabet/> [in Ukrainian]. (2021, May, 30).
12. Psykholohichni osoblyvosti khvorykh na tsukrovyi diabet (2021) [*Psychological characteristics of patients with diabetes sugar*] [Elektronny resurs]. URL: https://pidru4niki.com/88810/psihologiya/psihologichni_osoblivosti_hvorih_tsukroviy_diabet [in Ukrainian]. (2021, May, 31).
13. Emotsiini porushennia u dytiachomu i pokhylomu vitsi ta yikh korektsiia (1990) [*Emotional disorders in childhood and old age and their correction*] Pid red. V.U. Lebedynskoho, O.S. Mykolskoi, O.R. Baienskoi, M.M. Liblynh. M.: Prosvitnytstvo, 194 s. [in Russian].
14. Emotsiinyi rozvytok doshkillnyka (1985) [*Emotional development of preschool children*] Pid red. A.D. Koshelevoi. M.: Prosvitnytstvo, 176 s. [in Russian].
15. Emotsiine blahopoluchchia dytyny v sim`i (2021) [*Emotional welfare of the child in the family*] [Elektronny resurs]. URL: http://www.dnz100.edu.kh.ua/storinka_vihovatelej/storinka_psihologa/emocijne_blagopoluchchya_ditini/ [in Ukrainian]. (2021, May, 25).
16. Iasinska Kh. Adaptatsiia ditei rannoho viku do perebuvannia v DNZ (2021) [*Adaptation of young children to stay in the DNZ*] Psykholoh doshkillia. №4 (21). S.3.

PATIENTS . Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2020.5

Copyright I. Volzhentseva ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

III. PHILOSOPHY

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.6

UDC 81:39;2(092):221:3

THE ANIMAL WORLD IN THE LIGHT OF ANCIENT CHINESE PHILOSOPHY

Uliana Khamar, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0003-1628-088X>

e-mail: Ukhamar@gmail.com

Ivan Franko Lviv National University Ukraine, Lviv

Ancient Chinese philosophy has a deep ontological and culturological character. This philosophy is characterized by its symbolic and spiritual meaning, which consists in certain ways of understanding the essence of the world and the place of man in it. This world is inseparable from the feeling of being nature and its perception as one of the foundations of the existence of living things. The embodiment of the natural essence of the world is the flora and fauna, with which man has many relationships - from practical utilitarian to symbolic and cultural. The very cyclical existence of the world is measured in the Chinese socio-cultural space through the existence of the animal world - each year of existence of Chinese civilization, which is more than 5,000 years old, is marked by a certain animal symbol. These symbols have a deep meaning in the sense of human perception of natural attributive phenomena in their cyclicity and immutability. On the other hand, through dichotomous

pairs - living - inanimate, light - dark, black - white, female - male, Chinese mythology, philosophy, in general, culture, express a specific vision of the world and human attitude to this world. Regarding the animal world, Chinese culture has its own specific vision, which is expressed through an understanding of its origins and course of life. Animals for the Chinese are not so much exotic at the level of zoos and tourism, as the practical plane of existence of Chinese society. From the domestication of wild animals and their transformation into the first helpers in the economy, Chinese civilization has come a long way, which today is embodied both at the level of people's lives and everyday life, and at the level of the most thorough and meaningful gaps in cultural life. These gaps are realized through mythology, religion, philosophy, art, education and upbringing. From the point of view of the holistic perception of Chinese culture, it is difficult to separate scientific and non-scientific elements, especially in the field of attitude to the animal world - wild and domesticated. The traditional Chinese worldview is broad and diverse in terms of the ratio of rational and non-rational, mystical, elements. The cult of flora and fauna in Chinese culture is perfectly embodied in Chinese culture at the level of mentality, emotional and cognitive perception. Recreational lacunae of Chinese life completely reproduce the life of nature - this is health practices, and cultural leisure areas, especially represented in mass forms - in the form of festivals "snakes", "dragons", "tigers", this is the cult of pandas, this is the daily economic occupations of the Chinese, in which animals and plants are present, it is also restaurant business, it is also ecological tourism, etc. These traditions, recorded at the level of cults, rites, rituals, also have a philosophical basis in certain philosophical disciplines: in ontology, in epistemology, in anthropology, social philosophy, especially philosophy of culture, art, literature and education.

Keywords: Chinese culture, Chinese civilization, Chinese philosophy, animal world, symbol, image.

Хамар У.В., Тваринний світ у аспекті давньокитайської філософії/ Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, Львів

Давньокитайська філософія має глибинний характер. Їй притаманний символічно-духовний зміст, який полягає в своєрідному осягненні світу й місця в ньому людини. Цей світ є невіддільним від розуміння природи в якості її цінності для всього живого, включаючи людину. Фокусом такого розуміння є єдність флори й фауни, з якими людина має безліч стосунків – від практичних утилітарних до культурних. Циклічність світу вимірюється в китайському соціокультурному просторі крізь призму тваринного світу, факт існування якого є невіддільним від китайської цивілізації. Символи світу природи в сенсі її сприйняття людиною уособлюють глибинний зміст давньокитайської філософії. Через дихотомічні пари – живе – неживе, світле – темне, чорне – біле, жіноче – чоловіче, китайська міфологія, філософія, в цілому культура, виражають своєрідне бачення світу й ставлення людини до нього. Тварини для китайців – це не стільки екзотика на рівні зоопарків й туризму, скільки соціокультурна площина існування китайського соціуму. Від одомашнення диких тварин й перетворення їх на найперших помічників у господарстві, китайська цивілізація пройшла великий шлях, що втілений, як на рівні народного побуту, на рівні лакун культурного життя. Ці лакуни реалізовані через міфологію, релігії, філософію, мистецтво, освіту й виховання. З точки зору цілісного сприйняття китайської культури важко відділити наукові та поза наукові елементи. Традиційне китайське світобачення є широким й різноманітним з точки зору співвідношення раціональних й поза раціональних його елементів. Культ флори й фауни є для китайської культури втіленням народної ментальності на рівні емоційно-когнітивного сприйняття природи. Рекреаційні лакуни китайського суспільного життя відтворюють життя природи у

вигляді оздоровчих практик; вони презентовані в масових формах: «тваринні» фестивалі, культ панди; це і ресторанний бізнес, екологічний туризм і т.д. Народні традиції, зафіксовані на рівні культів, обрядів, ритуалів, є обґрунтованими у філософській онтології, гносеології, антропології, соціальній філософії, філософії культури, мистецтві, літературі, освіті.

Ключові слова: китайська культура, китайська цивілізація, давньокитайська філософія, тваринний світ, символ, образ.

Вступ. Актуальність теми розгортається в аспекті соціокультурного сприйняття тварин, в першу чергу одомашнених, які виконують багато суспільних ролей – від суто практичних до духовно-культурних. Ця «тваринна» місія полягає в площині екології, біоетики, у філософсько-культурному аспекті розуміння живого, яке є предметом філософсько-культурної візії. Рефлексія створінь природи знайшла відображення в багатьох сферах людської культури: в мистецтві, літературі, філософії, міфології, релігіях. Також вона має відношення до інших гуманітарних лакун – до соціолінгвістики, культурознавства, етнології та етнографії. Для народів світу велика рогата худоба є джерелом харчування, засобом ремесла, транспортом, предметом промислів, традицій та культів, навіть – війн. Багато тисяч років тому зображення тварин, в якості об'єктів мисливства та господарювання, були виявами людської творчості, символічною формою відправлення релігійних культів, етнічних обрядів, ритуалів і т.д. Продукція хатнього тваринництва та його рефлексія в соціокультурній діяльності стали об'єктом наукових розробок, особливо у XIX столітті, коли працювали вчені та винахідники у сфері біології, генетики, медицини, соціальних наук та ін. Вчення про біоетику, напрацювання в галузі екології, в XX столітті, у філософії природи, сучасні біогенетичні практики, стали лакуною дискусій та новітніх

досліджень, ареною дискусій стосовно розуміння цінності життя та сучасних можливостей щодо взаємодії людства та природи.

У цьому сенсі зазначимо, що світоглядний антропоцентризм сьогодні позбавлений пріоритету в культурі людства. Головним суспільним трендом сьогодні є екоцентризм. Саме тут, на нашу думку, виникають новітні підходи, які розроблюються на ґрунті, перше за все, соціогуманітаризму. Свійські тварини, окультурені людиною, ще в давні часи стали символами міст і сіл, промислових і соціокультурних закладів. Про них (тварин) складені пісні та легенди, казки та оповідки; їм зводять пам'ятники та пам'ятні знаки, створюють різного роду символіку; їхніми зображеннями оздоблюють зоопарки, цирки, фермерські обійстя, різні шоу-програми та видовища. Для України – це живий, культурно та соціально вкорінений образ; спогади про трипільців, чумаків, важку селянську працю відтворено у творчості Панаса Мирного, Івана Білика та інших творчих особистостей.

Стан розробленості досліджуваної проблеми виходить з розкриття наступних соціогуманітарних методологічних блоків: 1. Культурологія, в межах якої вивчаються культурні символи, жанри мистецтва і літератури. На думку Д. Л. Загайської [Загайська 2016, 113-123] розробкою проблеми символу, в контексті образотворчого мистецтва первісності, займалися: А. Брейль, Е. Тейлор [Тейлор Э.Б.1989], М. Еліаде [Мірча Еліаде 1998]. Згідно з Д. Л. Загайською, з другої половини XIX ст. були напрацьовані наукові напрями з вивчення символу, сформовані в межах культурології (Е. Кассіер [Кассіер 1988, 3-30], С. К. Лангер [Лангер 2000, 287], О. Шпенглер; антропології (К. Гірц, Л. Морган [Морган 1934]), психології (З. Фройд, Е. Фромм, К. Г. Юнг), герменевтики (Г. Г. Гадамер, П. Рікер), феноменології (Е. Гуссерль, О. Лосєв, П. Флоренський), семіотики (У. Еко, Ю. Лотман, Ч. У. Морріс, Ч. Пірс, Ф. де Сосюр), структурного

функціоналізму і постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Лакан, К. Леві-Строс, М. Фуко) тощо. У сучасній культурології мову візуального мистецтва (через поняття знаку та символу) розробляють Є. Басін і М. Епшейн. Підходи до естетичної проблематики міфу в мистецтві сформував свого часу С. Кримський. Питання психологічних аспектів міфу, зокрема, в мистецтві відображені в працях С. Аверінцева. Д. Л. Загайська стверджує, що міфологічні символи належать до архаїчного сегменту культури та первісної форми мислення. У цьому сенсі є важливим звернення до творчості К. Леві-Строса [Леві-Строс К. 2001], який досліджував особливості мислення первісних людей, міфологію, ритуальну поведінку і символічні форми з точки зору структурної антропології (в межах міфологічних уявлень про світ, світ природи, в культурно-символьній формі відображені образи тварин та їхні властивості).

2. Соціолінгвістика, у частині текстології та перекладознавства тлумачить образи свійських тварин в літературі. 3. Історія суспільства аналізує суспільні події відносно форм суспільної праці, фактів стосунків людини й світу одомашнених тварин. 4. Етнолінгвістика досліджує зв'язки між мовними та культурними явищами, в яких відображеною є колективна свідомість, народний менталітет, «картина світу» в цілому; мовну народну культуру, її види, форми, жанри — вербальні, акціональні та ментальні. 5. Антропологічна лінгвістика досліджує функціонування мови як однієї з культурних підсистем, створюючи також знання про етнос; дослідниками в цій царині є: Н. Арутюнова, Ф. Боас, А. Вежбицька, Е. Сепір та ін. Напрацювання лінгвістичної антропології щодо загальної теорії мовної комунікації в межах окремих культур представлене, до прикладу, авторами: Д. Хаймсом, В. Топоровим. Зокрема, дослідження «системи культурного поводження» як «мовленнєвої діяльності», *ethnography of speaking*, є основою комунікативного напрямку

етнолінгвістичних досліджень, в якому мовленнєва діяльність розуміється як норма поведінки людини в культурному соціумі.

6. Також сьогодні мають місце розробки, які стосуються зооморфної лінгвістики. На думку фахівців, первісні спроби пізнання світу людиною й визначення нею місця в світі пов'язані з природою, яка на початкових етапах розвитку людства усвідомлювалась як антропоморфний потойбічний першопочаток. Зокрема, зв'язок українців зі світом флори і фауни сягає часів язичництва, коли давні слов'яни поклонялись рослинам і тваринам як божествам. Одночасність існування людського життя й світу флори та фауни, сприяла тому, що назви тварин і рослин з часом приналежали до найдавнішого прошарку лексики, становлячи значний сегмент словникового фонду української мови. У цьому аспекті Т. М. Левченко [Левченко 2011, 451-460] стверджує, що в основі перенесення ознак тваринного і рослинного світу на людину і предмети, міститься порівняння. На думку, Левченко Т. М., мовні явища сягають у глибоку давнину, коли людина, не відділяючи себе від природи, позиціонувалася невід'ємною частиною тваринного і рослинного світу.

На думку І. О. Голубовської, світ тварин як фрагмент реального світу, даний етносу в емпіричному досвіді, є креативним чинником формування вторинної образно-символьної картини світу, яка, в свою чергу, презентує зооморфний код культури [Голубовська 2011, 221-233].

На нашу думку, звернення до світу природи є загальною основою як для традиційної китайської міфології, так і для філософії. Згідно з О.І. Бойченко, володарці заходу – Сі Ванму, в архаїчних текстах притаманні такі зооморфні риси – хвіст барса, ікла тигра («*Шань хай цзін*»), вона відає Небесною карою тощо. Відповідно до О. І. Бойченко, стосовно відношення до п'ятіркової класифікації міфологічних образів, кожному з міфічних владик як повелителям сторін світу, відповідав як певний його першоелемент, так і пора року, колір, тварина, частина тіла. Наприклад,

у цій системі Фусі – це дерево; з тварин – це дракон; з кольорів – зелений, з пір року – весна; Чжуаньсюй – це вода, чорний колір, зима, черепаха, і т.д. На думку О. І. Бойченко це є свідченням притаманності китайській духовній системі складної ієрархічної побудови, в якій усі елементи знаходяться в постійній взаємодії; про можливість презентації однотипних уявлень за допомогою різних соціокультурних кодів («просторового», «календарного», «тварини», «колірної», «анатомічної» та ін.).

Іван Дзюба зазначає щодо формування в людській культурі онтологічного співвідношення людства та природи [Дзюба 2007, 43-56]. На думку І. Дзюби, первісна мисленнєва позиція виводила етичну поведінку людини з природної доцільності відносно спектру певних візій: від аскези та кінічних самообмежень, до епікуреїзму й гедонізму. Згідно з І. Дзюбою, до цього спектру відносяться моральні приписи первісних вірувань та етнічних релігій з їхнім культом природи; далі він розширився натуралістичними та еволюціоністськими теоріями етики, яким передувала увага до природи та моральності добродійної душі у творчості Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Ч. Дарвіна; ідея природної еволюції Г. Спенсера. На думку І. Дзюби, Д. Г'юм, не будучи "натуралістом в етиці", наголошував у *"Трактаті про людську природу"*: причинами моральних відчуттів є якості нашої свідомості і тіла [Дзюба 2007, 43-56]. У філософському аспекті розуміння проблеми свободи людини І. Дзюба пропонує погляд на етику, яка існує як у метафізичній та суспільній площинах, так і в діалозі за участю другого агента людського буття – природи: природи як зовнішнього світу, так і природи людини. Згідно з І. Дзюбою, у поганських релігіях, особливо тих племен, які жили тваринним промислом, була сформована досконала система норм стосунків із природою, що були освячені моральними заборонами та дозволами. Самоототожнення автохтонного населення з природою, яка сприймалася

в якості цілісного світу живого, з людською мірою одушевленості або кровно споріднених символічних істот (тотеми), породжувало систему зобов'язань, провин, спокут. Клод Леві-Строс [Клод Леві-Строс 2001] наводить свідчення щодо феноменальної природної ерудиції тубільців, факти їхньої образної здатності до спостережень, зацікавленості особливостями поведінки живих істот. На думку І. Дзюби, широке коло рефлексій щодо явищ природи, було чинником розвитку людини впродовж історії та сприяло формуванню моральної основи людства.

Стосовно нашої теми зауважимо, що у фокусі моральних уявлень буддизму є актуальною тема страждання живого в світі. В одній із пам'яток буддизму, а саме *“Сутрі ста притч”* (“Бай Юй Цзін”), декілька притч виводять моральну істину з моментів взаємодії людини з природним світом. Причому, важливо, що йдеться не про представлення готової істини в повчальному сюжеті, а про пізнавальну інтерпретацію людських колізій через “урок” природи. В цілому, філософія буддизму виходить із єдності життя природи і життя людини як її частини. Даосизм, одна з трьох головних філософсько-релігійних систем ранньо-середньовічного Китаю, проповідував, що не можна діяти, виходячи з виключно людських уявлень про природу – речі гинутимуть. У священних книгах і філософських трактатах давнього Китаю образно відтворений світ флори й фауни: це – *“Ши цзін”* – *“Книга пісень”* (XI–VII ст. до н.е.); *“Про трави і дерева”* від Шень-нуку, *“Книга гір і морів”* від Бань Гу, *“Питання до неба”* від Цюй Юаня. У давньо-східному живописі й поезії метафори, асоціації, аналогії, що їх пропонувала природа у вигляді флори й фауни, відображалися митцями народною символікою, насамперед морального характеру: в вигляді уявлень про щастя, добро чи зло, багатство, гідність, благородство. На мистецьку й літературну лакуну, у вигляді презентації світу природи, були перенесені морфологічні виміри людського суспільства. Зокрема, у трактаті Го Сі

“*Високе послання лісів та потоків*” міститься порада живописцеві стосовно зображення природи в антропоморфному контексті [Мастера искусств об искусстве, 1965, С. 90]. На думку В.Л. Деркач [Деркач В.Л. 2019, 17–39], на території сучасного Китаю, ще до н.е. була започаткована одна з найдавніших цивілізацій світу, на території якої розповсюдилися культури: пшениця, ячмінь; вирощувалася свійська худоба (корови, вівці, кози). У період т. зв. Східного Чжоу була започаткована китайська філософська традиція. Події початку цієї доби відображені, зокрема, в літописах Чуньця («*Весни і осені*»), до створення яких долучився Конфуцій. Світоглядні уявлення китайських мислителів виходили з традиції міфів та народної мудрості. Китайським верховним божеством був Шанді. Ван, верховний правитель держави, син Неба, виконував місію священика, який вшановував померлих предків, які ототожнювалися з Небом – місцем їх перебування (Небо відігравало ключову роль у світоглядних побудовах китайців). З одного боку, Небо дарує людям блага, з іншого – карає за відхилення від своєї волі. Для сповіщення волі Неба китайці практикували ворожіння; для його умилоствлення – жертвопринесення, в тому числі, у вигляді тварин. Практика цих ворожінь знайшла свій відгомін у стародавньому трактаті «*І-цзин*» («*Книга перемін*») (VIII–VII ст. до н.е). Кожен момент світової дійсності трактується в ньому (трактаті) як стан балансу двох сил – Інь та Ян, комбінація яких визначає 8 базових символів-триграм; їхнє парне сполучення виявляється в можливих поєднаннях, як 64 гексаграми, які символізують характеристику моменту як переходу з одного стану в інший. Записи історичних подій та легенд, народна творчість тощо, дають нам уявлення щодо традиційних китайських народних настроїв, вірувань, уявлень про Всесвіт. Ці соціокультурні надбання народу впливали на мислення ранніх китайських філософів. Наприклад, представники школи *Інь-ян цзя*, які були, в основному, лікарями,

розробили вчення (джерелами якого був світ рослин та тварин), яке до сьогодні лежить в основі китайської традиційної медицини. Гунсунь Лун став відомим завдяки своїм парадоксальним судженням, в яких намагався показати суперечливість буденного мислення; він звернувся, зокрема, до образу коня в сенсі поєднання різних логічних міркувань на кшталт давньогрецьких філософських парадоксів. С. Капранов аналізуючи творчість М. Еліаде [Капранов], зосередив увагу на «Азійській алхімії» (*Alchimia Asiatica, București, 1935*), 1-а частина якої присвячена даоській алхімії [Eliade M. 1997, p. 62, p. 7]. Згідно з М. Еліаде, в основі шаманського досвіду, даоських технік лежить використання поведінки тварин як «взірцевої моделі» [Eliade M. 1997, 202]. У китайській ритуальній традиційній соціокультурній символіці дванадцять знаків зодіаку носять назви тварин «тваринного циклу»: миша, бик, тигр, заєць, дракон, змія, кінь, вівця, мавпа, півень, собака, свиня. Причому важливо, що половина знаків (знаки тигра, дракона, коня, вівці, півня і змії) асоціювалася з початком *ян*, інша половина – з *інь*. З точки зору китайської давньої культури, домашніх тварин охороняли божества – покровителі рогатої худоби, свиней, коней, собак [Вільямс Ч. 2011, 448]. На думку Ч. Хун цзе [Хун цзе], тотемні культи і ієрархії духів є частиною культури, зокрема, південно-західних меншин Китаю; вони відображали як суспільні, так й індивідуальні цінності, що мали коріння у взаємодії соціуму й природи. На думку Ч. Хун цзе, стародавньому китайському світосприйняттю співзвучною була ідея досконалості природи, її внутрішньої гармонії. Віруючий китаєць вважав, що людина не повинна втручатися в гармонію, порушувати природно встановлений порядок; всіма силами людина повинна прагнути поєднатися із ним (порядком). З позиції Ч. Хун цзе, традиційна релігійна система Китаю зберегла в своєму змісті певні забобони у формі вірувань попередніх періодів (історико-міфологічних), в тому числі тотемічні

символи й коди. На думку дослідника, напівантропоморфні божества (напівтварини, напівлюди), обожнені тварини, птахи або рослини, збережені в пантеоні народної релігії, з часом трансформувалися, перетворившись з могутніх предків-тотемів на помічників або супутників основних божеств пантеону (як наприклад, бикоголовий і кінськоголовий помічники Владики підземного царства). Стосовно лінгвокультурного аспекту застосування номенів з тваринного світу І.О. Голубовська зазначає, що китайці екстраполюють цих тварин («велика рогата свійська худоба», «корова» й «бик») в якості означення людських рис [Голубовська 2011, 221-233]. У китайській мові цілеспрямовану, непохитну людину, яка вперто йде до своєї мети, позначають як *"таку, що має коров'ячий характер"* – 牛脾气 *niu piqi*; вперту, в кращому розумінні цього слова людину, яка має свої переконання та принципи, порівнюють з биком – 牛劲 *niu jin* (це словосполучення використовується на позначення великої сили та значних зусиль). На думку І.О. Голубовської, позитивну конотацію має також стійке словосполучення 牛性 *niu xing* – *"темперамент, як у бика"* (бик, корова, віл китайською перекладаються спільним відповідником – 牛 *niu*) [Голубовська 2011, 221-233]. Позитивність образно-мовного осмислення корови (бика), на думку І. О. Голубовської, пояснюється культурно-історично. Бик здавна виконував функції головного помічника китайського селянина. За допомогою биків і обробляли землю, і збирали врожай. Деякі середньовічні китайські імператори навіть видавали едикти, які забороняли споживати яловичину. Биків ховали після того, як вони вмирили своєю смертю, вірою відслуживши своєму господарю. Навіть у наш час багато китайців (у Тайвані) не вживають яловичини, керуючись морально-етичними переконаннями, освяченими традицією. На думку І.О. Голубовської, номен тварин, включені в процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, формують соціокультурні

лінгвістичні фрагменти китайської національномовної картини світу, у рамках якої можна розрізнити як універсальні (спільні для багатьох світових етносів), так і етнокультурні властивості асоціативного мислення китайців.

Висновки. Сучасна наука підважила основи релігійної філософсько-етичної біоегалітарної віри, що призвело до конфронтаційного кризового стану співвідношення традиційної релігії, ранніх східних міфологічних, релігійних й філософських вірувань – з наукою, розвитком НТР. Саме в цьому річищі сьогодні дискутується проблема відносин між людиною і тваринами, проблема тваринного права та етики. Це суто етична й естетична позиція, яка зачіпає глибинні основи життя світу. М'який біоегалітаризм традиційних східних релігій й філософії є вираженням найважливішої світоглядної суспільної позиції – дотримання балансу природи і розвитку людини і природи в цілому. Виходячи з позицій, зокрема давньокитайської філософії, ця світоглядна платформа уособлює «правильну поведінку» як природодоцільність та природоспівмірність з точки зору суспільного й антропологічного поступу.

Література:

1. Бойченко, О.І. (2012). Основні етапи розвитку давньокитайської міфології. *Політологічний вісник*, 62, 6-16.
2. Голубовська, І.О. (2011). Біоморфний код китайської лінгвокультури. *Studia linguistica*, 5(2), 221-233.
3. Гроот, Я. Я. (2000). *Демонология древнего Китая*; пер. с англ. Котенко Р. В.; науч. ред. Торчинов Е. А. Санкт-Петербург: Евразия.
4. Деркач, В. Л. (2019). Традиційна філософія Індії та Китаю. *Філософія* : навч. посіб. / Ю. М. Вільчинський (керівник авт. кол.), Л. В. Северин-Мрачковська (керівник кол. авт.), О. Б. Гаєвська та ін.; М-во

освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 17–39.

5. Ян, Хиншун (1990). сост. *Древнекитайская философия* : Эпоха Хань. Москва: Наука.

6. Титаренко, М. Л. (ред.) (2009). *Духовная культура Китая*: энциклопедия: в 5 т. / Рос. акад. наук, Ин-т Дальнего Востока; Москва: Восточная литература.

7. Жельвис, В. И. (1987). Национально-специфические особенности лексической семантики зоонимов как элемент типологического анализа. *Лексическая семантика и фразеология*, 40–54.

8. Загайська, Д. Л. (2016). Символ у добу первісності та стародавніх культурах. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*, 22, 113-120.

9. Еліаде, М. (2016). *Трактат з історії релігій*. Київ: Дух і Літера.

10. Дзюба, І. (2007). Природа як співучасник творення етики людства. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 15, 43-56.

11. Капранов, С. (2009). Мірча Еліаде як дослідник даосизму. *Теорія та історія культури. Наукові записки*, 88, 23-47.

12. Кассирер, Э. (1988). Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры. *Проблема человека в западной философии*, 3–30.

13. Лангер, С. (2000). *Философия в новом ключе*. Москва : Республика.

14. Леви-Строс, К. (2001). *Структурная антропология*; пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс.

15. Левченко, Т. М. (2011). Функціонування зоо- та фітоморфізмів в українському аргі 20-30-их років минулого століття. *Актуальні проблеми слов'янської міфології*, 24(1), 23-33.

16. Лурье, С. В. (1998). *Историческая этнология*. Москва: Аспект-Пресс.
17. Малявин, В. В. (2000). *Китайская цивилизация*. Москва: «Изд-во Астрель».
18. Аркин Д., Терновец Б. ред. (1937). *Мастера искусства об искусстве: Избранные отрывки из писем, дневников, речей и трактатов: в четырех томах*; Москва ; Ленинград : ИЗОГИЗ, 1936—1939.
19. Морган, Л. Г. (1935). *Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации*; пер. с англ. под ред. М. О. Косвена; 2-е изд. Ленинград: Изд-во Ин-та народов Севера ЦИК СССР.
20. Сомкина, Н. А. (2009). Общая сравнительная характеристика зооморфной символики Китая и Японии. *Вестник Санкт-Петербургского университета*, 1, 102-104.
21. Уильямс, Ч. (2011). *Китайская культура: мифы, герои, символы*; пер. с англ. С. Федорова. Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф.
22. Чэн Хунцзе. (2016). Тотемный культ и иерархия духов юго-западных нацменьшинств Китая. *Инновационная наука*, 4-5 (16), 49-56.
23. Юань, Кэ. (1987). *Мифы древнего Китая*; под. ред. Б.Л. Ритина. Москва: Наука.
24. Яншина, Э. М. (1984). *Формирование и развитие древнекитайской мифологии*. Москва : Наука.
25. Black, M. (1977). More about metaphor. *Dialectica*, (3-4), 431-457.
26. Huaiyu, C. (2012). Animals and the Political and Religious Order of the Middle Ages. Hong Kong: Shanghai Ancient Books Publishing House, 5-9.
27. Eberhard, W. (2006). *Dictionary of Chinese symbols: Hidden symbols in Chinese life and thought*. Routledge.
28. Eliade, M., & Handoca, M. (1991). *Memorii*. Humanitas.

29. Goodman, N. (1976). *Languages of art: An approach to a theory of symbols*. Hackett publishing.
30. Ping, M. (2009). The World of Things and Me-Chinese Belief. *Life and Animal View, China University of Political Science and Law Press*, 103.
31. Needham, J. (1956). Science and civilization in china: Volume 2, history of scientific thought. *Philosophy*, 35(133).
32. Schmitz, D., & Willott, E. (2002). *Environmental ethics: what really matters, what really works* (p. 688). New York: Oxford University Press.
33. 虽然少数人在中国人口中的比例并不是很大，但他们的结算面积广泛 -
中国全境的64.3%左右。少数民族的主要居住地 -
东北，华北，西北和西南中国的外围地区。西南由20多个民族聚居。这是中国
最丰富多彩的民族成分。在相当长的历史时期，由于迁移和朝代的变化形成的
结果，在西南形成了比较小，但是固定的少数族裔社区。
34. 为少数民族之间的广泛交流宗教这创造了客观条件，每个民族都保留了
个融合了一定的文化形成了形式多样的宗教格局(2,2,1-2);
图腾崇拜的历史可以追溯到任何国籍的宗教信仰的起源，在中国，它是传统的
影响仍是西南少数民族的精神生活的核心.渐渐地，精神这些图腾崇拜和层次成
为公共生活的焦点。一个人的价值，道德，不同的节日和禁忌，人与人之间的
关系，婚丧嫁娶，直到播种和收获工作的念头，一切都强烈的宗教影响。这种
影响被转移到所有没有社会生活的例外领域，逐步建立和加强文化基础上，保
存在不同的时间和不同条件下的民族的文化，每个窗体已经显示出它的价值，
用价值和公共利益的想法是一致的。因此，有必要获得与平常的事物和下层阶
级的生活方式的认知，有必要研究少数民族的宗教，为此有必要进行宗教同一
国籍的科学研究。与此同时，从历史文化底蕴，宗教学点 -
一个非常重要的领域
35. 宗教上二典型的早期多神教的形式崇拜。它的前身是居住在中国的领
土，这是导致这一事实，即鬼神无数神殿移到第一个地方部落intsev的裁决之

神的图腾和万物有灵交涉的图腾和万物有灵的性格发展人民的原始信仰 - 尚迪。尚迪被视为由中国古代传说中的祖先图腾谁关心他的人的福利的最高神，惩罚那些谁从古代的既定准则不符。这是在牺牲的崇拜的过程中进行的是这种类型的宗教传统特色的； 在十一世纪BC。E在周代|其传播权威最黄河流域的领土，与尚迪的崇拜文化的发展推入背景与前景vydvigaetsyakult天堂。在中国神话天堂的学说在很大程度上让人想起关于佛法和因果报应补天神是用相同的神圣，宇宙秩序，决定一切事物的生命印度教的思想，如印度教，祭天接受道德和伦理的声音中国人认为，神空间既是一种道德秩序。中国信徒们相信，伟大的天堂惩罚不配和回报良性。事实上，美德和解释如下天上的规律。因此，生活在中国古代的意思是要建立和维护人与天上的正确关系，努力适应在神圣的世界秩序。这表明，世界的中国古代的看法是与自然的完美，其内部和谐的理念深深辅音。和信徒中国认为，人们不应该在这个和谐的干扰，当然违反了既定秩序，所有部队必须努力适应它

References:

1. Boichenko, O.I. (2012). Osnovni etapy rozvytku davnokytaiskoi mifolohii [The main stages of development of ancient Chinese mythology]. *Politolohichnyi visnyk*, 62, 6-16 [in Ukrainian].
2. Holubovska, I.O. (2011). Biomorfnyi kod kytaiskoi linhvokultury [Biomorphic code of Chinese linguistic culture]. *Studia linguistica*, 5(2), 221-233 [in Ukrainian].
3. Groot, J. Ya. (2000). *Demonologija drevnego Kitaja* [Demonology of Ancient China]; per. from English R.V. Kotenko; scientific. ed. E. A. Torchinov St. Petersburg: Eurasia. [in Russian]
4. Derkach, V. L. (2019). Tradytsiina filosofiiia Indii ta Kytau [Traditional philosophy of India and China]. *Filosofiiia* : navch. posib. / Yu. M. Vilchynskiyi (kerivnyk avt. kol.), L. V. Severyn-Mrachkovska (kerivnyk kol. avt.), O. B.

Haievska ta in.; M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana». Kyiv: KNEU, 17–39. [in Ukrainian].

5. Yang, Hinshun (1990). comp. Drevnekitajskaja filosofija: Jepoha Han'. [Ancient Chinese Philosophy: The Era of Han] [Drevnekitajskaja filosofija: Jepoha Han']. Moscow: Science. [in Russian]

6. Titarenko, M.L. (ed.) (2009). Duhovnaja kul'tura Kitaja: jenciklopedija: v 5 t. [Spiritual culture of China: encyclopedia: in 5 volumes] / Ros. acad. Sciences, Institute of the Far East; Moscow: Eastern Literature. [in Russian]

7. Zhel'vis, V. I. (1987). Nacional'no-specificheskie osobennosti leksicheskoi semantiki zoonimov kak element tipologicheskogo analiza [National-specific features of the lexical semantics of zoonyms as an element of typological analysis.]. *Leksicheskaja semantika i frazeologija*, 40–54. [in Russian]

8. Zahaiska, D. L. (2016). Symvol u dobu pervisnosti ta starodavnikh kulturakh. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku [Symbol in the days of primitiveness and ancient cultures]. *Mystetstvoznavstvo*, 22, 113-120. [in Ukrainian].

9. Eliade, M. (2016). *Traktat z istorii relihii* [A treatise on the history of religions]. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

10. Dziuba, I. (2007). Pryroda yak spivuchasnyk tvorennia etyky liudstva [Nature as an accomplice in the creation of human ethics]. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 15, 43-56. [in Ukrainian].

11. Kapranov, S. (2009). Mircha Eliade yak doslidnyk daosyzmu. Teoriia ta istoriia kultury [Mircea Eliade as a researcher of Taoism. Theory and history of culture], *Naukovi zapysky*, 88, 23-47. [in Ukrainian].

12. Kassirer, Je. (1988). Opyt o cheloveke: Vvedenie v filosofiju chelovecheskoj kul'tury [Experience about Man: An Introduction to the Philosophy of Human Culture]. *Problema cheloveka v zapadnoj filosofii*, 3–30. [in Russian]

13. Langer, S. (2000). *Filosofija v novom kljuche* [Philosophy in a new vein]. Moscow: Republic. [in Russian]
14. Levi-Strauss, K. (2001). *Strukturnaja antropologija* [Structural anthropology]; per. with fr. Viach. Sun. Ivanova. Moscow: EKSMO-Press Publishing House [in Russian]
15. Levchenko, T. M. (2011). Funktsionuvannia zoo- ta fitomorfizmiv v ukrainskomu arho 20-30-ykh rokiv mynuloho stolittia [Functions of zoo and phytomorphisms in the Ukrainian argo of the 20-30th years of the last century]. *Aktualni problemy slov`ianskoi mifolohii*, 24(1), 23-33. [in Russian]
16. Lur'e, S. V. (1998). *Istoricheskaja jetnologija* [Historical ethnology]. Moscow: Aspect-Press [in Russian]
17. Maljavin, V. V. (2000). *Kitajskaja civilizacija* [Chinese civilization]. Moscow: Astrel Publishing House [in Russian]
18. Arkin D., Ternovec B. red. (1937). *Mastera iskusstva ob iskusstve: Izbrannye otryvki iz pisem, dnevnikov, rechej i traktatov: v chetyreh tomah* [Masters of Art on Art: Selected Passages from Letters, Diaries, Speeches and Treatises: in four volumes]; Moscow; Leningrad: IZOGIZ, 1936-1939. [in Russian]
19. Morgan, L. G. (1935). *Drevnee obshhestvo ili issledovanie linij chelovecheskogo progressa ot dikosti cherez varvarstvo k civilizacii* [Ancient society or the study of the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization]; per. from English ed. M.O. Kosvena; 2nd ed. Leningrad: Publishing House of the Institute of the Peoples of the North of the Central Executive Committee of the USSR [in Russian].
20. Somkina, N. A. (2009). Obshhaja sravnitel'naja harakteristika zoomorfnoj simvoliki Kitaja i Japonii [General comparative characteristics of the zoomorphic symbols of China and Japan]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 1, 102-104. [in Russian]

21. Williams, C. (2011). *Kitajskaja kul'tura: mify, geroi, simvoly* [Chinese culture: myths, heroes, symbols]; per. from English S. Fedorova. Moscow: ZAO Publishing House Tsentrpoligraf. [in Russian]
22. Cheng Hongjie. (2016). Totemnyj kul't i ierarhija duhov jugo-zapadnyh nacmen'shinstv Kitaja [Totem cult and the hierarchy of spirits of the southwestern minorities of China]. *Innovative Science*, 4-5 (16), 49-56. [in Russian]
23. Yuan, Ke. (1987). *Mify drevnego Kitaja* [Ancient Chinese myths]; under. ed. B.L. Ritina. Moscow: Science. [in Russian]
24. Yanshina, E. M. (1984). *Formirovanie i razvitie drevnekitajskoj mifologii* [Formation and development of ancient Chinese mythology]. Moscow: Science. [in Russian]
25. Black, M. (1977). More about metaphor. *Dialectica*, (3-4), 431-457.
26. Huaiyu, C. (2012). Animals and the Political and Religious Order of the Middle Ages. Hong Kong: Shanghai Ancient Books Publishing House, 5-9.
27. Eberhard, W. (2006). *Dictionary of Chinese symbols: Hidden symbols in Chinese life and thought*. Routledge.
28. Eliade, M., & Handoca, M. (1991). *Memorii*. Humanitas.
29. Goodman, N. (1976). *Languages of art: An approach to a theory of symbols*. Hackett publishing.
30. Ping, M. (2009). The World of Things and Me-Chinese Belief. *Life and Animal View, China University of Political Science and Law Press*, 103.
31. Needham, J. (1956). Science and civilization in china: Volume 2, history of scientific thought. *Philosophy*, 35(133).
32. Schmidtz, D., & Willott, E. (2002). *Environmental ethics: what really matters, what really works* (p. 688). New York: Oxford University Press.
33. 虽然少数人在中国人口中的比例并不是很大, 但他们的结算面积广泛 -
中国全境的64.3%左右。少数民族的主要居住地 -
东北, 华北, 西北和西南中国的外围地区。西南由20多个民族聚居。这是中国

最丰富多彩的民族成分。在相当长的历史时期，**由于迁移和朝代的变化形成的结果**，在西南形成了比较小，但是固定的少数族裔社区。

34.为少数民族之间的广泛交流宗教这创造了客观条件，每个民族都保留了个融合了一定的文化形成了形式多样的宗教格局(2,2,1-2);

图腾崇拜的历史可以追溯到任何国籍的宗教信仰的起源，在中国，它是传统的影响仍是西南少数民族的精神生活的核心。渐渐地，精神这些图腾崇拜和层次成为公共生活的焦点。一个人的价值，道德，不同的节日和禁忌，人与人之间的关系，婚丧嫁娶，直到播种和收获工作的念头，一切都强烈的宗教影响。这种影响被转移到所有没有社会生活的例外领域，**逐步建立和加强文化基础上**，保存在不同的时间和不同条件下的民族的文化，每个窗体已经显示出它的价值，用价值和公共利益的想法是一致的。因此，有必要获得与平常的事物和下层阶级的生活方式的认识，有必要研究少数民族的宗教，为此有必要进行宗教同一国籍的科学研究。与此同时，从历史文化底蕴，宗教学点

一个非常重要的领域

35.宗教上二典型的早期多神教的形式崇拜。它的前身是居住在中国的领土，这是导致这一事实，即鬼神无数神殿移到第一个地方部落intsev的裁决之神的图腾和万物有灵交涉的图腾和万物有灵的性格发展人民的原始信仰 -

尚迪。尚迪被视为由中国古代传说中的祖先图腾谁关心他的人的福利的最高神，惩罚那些谁从古代的既定准则不符。这是在牺牲的崇拜的过程中进行的是这种类型的宗教传统特色的; 在十一世纪BC。

E在周代|其传播权威最黄河流域的领土，与尚迪的崇拜文化的发展推入背景与前景vydvigaetsyakult天堂。在中国神话天堂的学说在很大程度上让人想起关于佛法和因果报应补天神是用相同的神圣，宇宙秩序，决定一切事物的生命印度教的思想，如印度教，祭天接受道德和伦理的声音中国人认为，神空间既是一种道德秩序。中国信徒们相信，伟大的天堂惩罚不配和回报良性。事实上，美德和解释如下天上的规律。因此，生活在中国古代的意思是要建立和维护人

与天上的正确关系，努力适应在神圣的世界秩序。这表明，世界的中国古代的看法是与自然的完美，其内部和谐的理念深深辅音。和信徒中国认为，人们不应该在这个和谐的干扰，当然违反了既定秩序，所有部队必须努力适应它

Citation: Uliana Khamar (2021). THE ANIMAL WORLD IN THE LIGHT OF ANCIENT CHINESE PHILOSOPHY. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2021.6

Copyright Uliana Khamar ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

IV. TECHNICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.3(47)2021.7

UDC 519.87.

MATHEMATICAL MODEL OF TRAINING OPTIMIZATION IN THE COMPANY AS A COMPONENT OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR DUAL EDUCATION SYSTEM

Ivan Hrod

<https://orcid.org/0000-0002-0678-1456>

e-mail: igrod@ukr.net

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil,
Ukraine

Taras Lechachenko

<https://orcid.org/0000-0003-1185-6448>

e-mail: taras5a@ukr.net

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine, Ternopil

The development of models for the tasks of human resource management (HRM) is quite relevant. One of these tasks is to optimize the cost of training a student in a company, since a student in the dual training system is also an employee of the company. Maximizing the usefulness of training employees and minimizing the cost of them in the company is one of the necessary conditions for the effective operation of the enterprise.

The purpose of the study is to develop and analyze a model for optimizing the cost of training in a company as a component of information technology of a dual form of education.

In the paper analyzed the currently relevant methods of multi-criteria analysis of decision support, and as a result of the analysis, the Trapezoidal fuzzy - AHP method was motivated to be chosen as the most effective method for researching a model for determining the usefulness of

professional competencies for a company. Trapezoidal fuzzy - AHP method was used to parameterize the objective function with subsequent optimization using linear-integer programming. To analyze the obtained mathematical model, an algorithm was developed in the Python environment and a numerical experiment was carried out.

As a result of the study, a model for optimizing the cost of training in a company was developed and a numerical experiment was carried out to demonstrate the acceptability of its application. The developed model is an integral component of the information technology of the dual form of education.

The proposed training cost optimization model can be used in practice to maximize the usefulness of training in a company with a given budget and time constraints in a dual system.

Key words: Analytic Hierarchy Process, trapezoidal fuzzy numbers, linear programming, optimization, linear-integer programming

Problem statement. Given the constant changes and innovations in the era of Industry 4.0, training in a company should be integrated with academic education even at the stage of its receipt by a student at an educational institution. One of the ways of such integration is mediated by information technology, which is at the heart of the interaction of stakeholders. Thus, the optimization of student learning in a company in a dual education system is a task of human resource management, since a student, studying in parallel in a company, is an employee performing job duties, generating productivity for the total income of the company. Taking into account the problems of collaboration [1, 2] of a company and an educational institution in the dual training system and the significant costs of training a student in a company [3], the development of a mathematical model for optimizing the cost of training a student in a company requires separate consideration.

Optimization of training in a company is a component of information technology together with such components as: information portal, online learning diary, assessment technology, LMS (learning management system), database, is an essential tool in the era of the transformational economy of Industry 4.0. The training cost optimization component of information technology of dual education is a software service for decision support.

The need is due to the problems of collaboration of stakeholders in the dual system (domination of one of the stakeholders in the learning process [1,2] and reducing costs [3] for training a student in a company while maintaining the balance of training competencies according to the educational program).

The purpose and tasks of the article. The purpose of the study is to develop and analysis a model for optimizing the cost of training in a company as a component of information technology of a dual form of education.

To achieve this purpose, it is necessary: 1. Analyze decision support methods and choose the most relevant one for prioritizing competencies; 2. Calculate the cost of training in the company; 3. Construct objective function; 4. Parameterize the constraints of the optimization model; 5. Analyze optimization methods, choose the current one and use the chosen method to find the optimal solution.

The main material presentation. The first step of the optimization algorithm provides for the prioritization of student competencies (within the framework of the educational program of the specialty). Prioritization of competencies is a definition of their usefulness for the company, ranking from the least useful to the most necessary. In this work, to take into account the uncertainty when making a decision by an expert, we will use the AHP method with trapezoidal fuzzy numbers as in work [4]. Let us apply in this work the AHP method using fuzzy trapezoidal numbers with the scale of the relative importance of alternatives proposed in work [4].

We will divide the competencies into three groups based on the similarity of program results and the class of competencies (general and professional). Let us determine the relative usefulness of the educational program competencies for the company using the Trapeziodal fuzzy AHP method according to the formula [5]:

$$U_i = \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \square \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^i \right]^{-1} \quad (1)$$

where i – ranking object, m -aims.

In this paper, we propose to determine the usefulness of the educational program competencies as follows: Initially, the company's expert (instructor) divides professional competencies into groups based on the similarity of program results and a class of competencies. Using formula (1) and the ranking scale of fuzzy trapezoidal numbers presented in [4], the company expert and expert from educational institution determines the relative usefulness of competencies using pairwise comparison, thus forming the assessment matrix. Having received two matrices of pairwise comparison from the instructor and the expert from the educational institution, it is necessary to take into account the assigned grades from the educational institution. Taking into account the opposite goals of experts from the educational institution and the company and, accordingly, taking into account the polarity of the assigned assessments, the method of group expert assessment with averaging of values will biasedly reflect the weights of the pairwise comparison AHP (because the averaged arithmetic value takes into account the equal influence of the parties on the average result). As the training will be conducted in the company, the assessments of the prioritization of competencies by the educational institution should be considered as advisory and not on a par with the assessments of the instructor. Grades assigned by the educational institution will reflect the recommendations for the company on preparation of competencies for the

student in accordance with the educational program and the amount of workload in the educational institution. Using the following formula, we determine the weighted estimates received from the company and the educational institution (advisory):

$$\begin{cases} U_i = \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \square \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^i - \left(\sum_{j=1}^m E_{q_i}^j - \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \right) \right]^{-1}, & \sum_{j=1}^m E_{q_i}^j > \sum_{j=1}^m M_{g_i}^h \\ U_i = \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \square \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^i + \left(\sum_{j=1}^m M_{g_i}^j - \sum_{j=1}^m E_{q_i}^j \right) \right]^{-1}, & \sum_{j=1}^m E_{q_i}^j < \sum_{j=1}^m M_{g_i}^h \end{cases} \quad (2)$$

where $\sum_{j=1}^m M_{g_i}^h$ - fuzzy trapezoidal numbers assigned by the instructor of

the company;

$\sum_{j=1}^m E_{q_i}^j$ fuzzy trapezoidal numbers assigned by the expert of the

educational institution.

The next stage of the algorithm is to determine the components of the costs of a student's training. Each competency of a profession program is characterized by a different training cost.

Education in an educational institution is measured according to ECTS (European Community Course Credit Transfer System) a uniform learning assessment procedure. One ECTS credit equals 30 academic hours. Thus, the cost of preparation will be carried out on the basis of one hour of time.

The components of the objective function will reflect the competencies of the specialty program curriculum in which the student is studying in the dual form of education. We represent the objective function in the form:

$$x_1 U_1 + x_2 U_2 + \dots + x_{n-1} U_{n-1} + x_n U_n \rightarrow \max \quad (3)$$

where x is the amount of time allocated for training n competence, U is the utility of n competence

The optimization task is to maximize the usefulness of the set of competencies for the employer. The total utility of training a student-employee for a company is the product of the time allocated for training at the firm by

the usefulness of each individual competency. The presented objective function reflects the combination of training time for a student-employee in a company in order to maximize its utility.

The general form of the task of optimizing training in the company will be as follows:

$$\begin{cases} x_1U_1 + x_2U_2 + \dots + x_{n-1}U_{n-1} + x_nU_n \rightarrow \max \\ C_1x_1 + C_2x_2 + C_3x_3 \dots C_{n-1}x_{n-1} + C_nx_n \leq F \\ 0.25kE \leq \sum_{i=1}^n x_i \leq 0.60kE \\ 1E < x_i \leq 9E, \quad i = \overline{1, n} \quad x_i \geq 0 \end{cases} \quad (4)$$

where C is the cost of one hour training of n competence, F - is a company fund dedicated for training, E - credit ECTS, k - the number of study credits allocated for a year according to the Law of Ukraine. In the third line the limitations of the minimum and maximum duration of training the competence of a student-employee in a company in the planning period presented. In the fourth line presented restriction sets the minimum requirements for student training in each competency while not exceeding the specified time threshold.

The determination of the usefulness of the competencies was carried out by the instructors of the company in the field of cybersecurity Cyberoo of the educational program of the specialty 125 "Cybersecurity" of the dual form of education of the Ternopil Ivan Puluj National Technical University. The instructors of the company divided 9 competencies of the educational program into three classes according to the importance and educational content of the competencies. In table 1 presented instructor's assessments adjusted using formula (2).

As can be seen from Table1, the results of adjusting the instructor's assessments compared to the group mean method (when the arithmetic mean of the instructor's and the expert's from the educational institution is

taken) are more weighted with less variance in values from the assessments assigned only by the instructor, which are taken as the basis.

According to the results presented in the table, the order of objects ranking will be as follows: $\Phi K4 > 3K2 > \Phi K2 > \Phi K5 > 3K4 > \Phi K8 > \Phi K10 > \Phi K6 > 3K5$ - the results of ranking by the instructor. $3K2 > \Phi K2 > \Phi K4 > \Phi K5 > 3K4 > \Phi K10 > \Phi K8 > \Phi K6 > 3K5$ - the results of ranking by the instructor, taking into account the adjustment of the expert from the educational institution. $3K2 > \Phi K2 > \Phi K4 > \Phi K10 > \Phi K8 > \Phi K6 > 3K4 > \Phi K5 > 3K5$ - the results were obtained by the method of the weighted group average.

Table 1.

Comparison of the instructor's assessments adjusted using formula (2) with the group mean method

Group 1 (PC - professional competencies)					Average values
PC 2	0,22	0,32	0,64	0,92	0,52
Mean PC 2	0,23	0,32	0,59	0,80	0,48
PC 5	0,12	0,18	0,38	0,57	0,32
Mean PC 5	0,12	0,16	0,31	0,44	0,26
PC 10	0,15	0,20	0,32	0,45	0,28
Mean PC 10	0,17	0,24	0,45	0,62	0,37
Group 2 (PC - professional competencies)					
PC 4	0,27	0,34	0,52	0,65	0,45
Mean PC 4	0,26	0,33	0,51	0,64	0,43
PC 6	0,11	0,13	0,19	0,24	0,17
Mean PC 6	0,15	0,20	0,35	0,47	0,30
PC 8	0,13	0,19	0,34	0,45	0,28
Mean PC 8	0,18	0,24	0,40	0,52	0,33
Group 3 (OK - general competences)					
GC 2	0,39	0,51	0,87	1,05	0,70
Mean GC 2	0,38	0,49	0,78	0,95	0,65
GC 4	0,17	0,22	0,36	0,44	0,30

Mean GC 4	0,15	0,20	0,33	0,42	0,27
GC 5	0,08	0,09	0,13	0,16	0,12
Mean GC 5	0,08	0,09	0,13	0,17	0,12

After the instructor of the company determined the relative weights of the pairwise comparison by the AHP method of the groups into which the competencies were divided, the estimates taking into account the weights of the first, second and third groups, respectively, 0.45; 0.41; 0.12 will be:

$$\Phi K2 > \Phi K4 > \Phi K5 > \Phi K10 > \Phi K8 > 3K2 > \Phi K6 > 3K4 > 3K5$$

In Table 2 present the average values of the usefulness of competencies for an employer.

Table 2.

The estimates obtained taking into account the weights of the competency groups.

PC 2	23,84	PC 10	12,88	PC 6	7,06
PC 4	18,56	PC 8	11,49	GC 4	3,62
PC 5	14,41	GC 2	8,51	GC 5	1,44

Having received the value of the relative usefulness of the competencies for the company and, accordingly, calculating the cost of training each of them in table. 3, we will construct optimization problem.

Table 3.

The Cost of competencies training (UAH / hour) for the company

PC 2	170	PC 10	170	PC 6	160
PC 4	165	PC 8	155	GC 4	150
PC 5	145	GC 2	160	GC 5	140

To simplify the presentation of the optimization problem, we represent $X_2=X_1$, $X_4=X_2$, $X_5=X_3$, $X_{10}=X_4$, $X_8=X_5$, $X_{2.2}=X_6$, $X_6=X_7$, $X_{4.4}=X_8$, $X_{5.5}=X_9$.

This mathematical model belongs to the class of linear integer programming problems, taking into account the specifics of the constraints and conditions for the model implementation, an additional analysis of linear optimization methods was carried out. Since curricula are formed in accordance with the allocation of a certain number of academic credits for each discipline, the multiplicity of which is 0.5 and 15 hours, respectively. The solution to this problem will be integer values that are multiples of 15 hours. Taking this feature into account, an algorithm of a partially integer linear programming method in the Python software environment was compiled to solve the problem.

The objective function and limitations of the training cost optimization problem will be as follows:

$$\begin{cases} x_1 23,84 + x_2 18,56 + x_3 14,41 + x_4 12,88 + x_5 11,49 + \\ + x_6 8,56 + x_7 7,06 + x_8 3,62 + x_9 1,44 \rightarrow \max \\ x_1 85 + x_2 82 + x_3 73 + x_4 85 + x_5 77 + \\ + x_6 80 + x_7 80 + x_8 75 + x_9 70 \leq 59000 \\ 450 \leq \sum_{i=1}^n x_i \leq 1080 \\ 30 < x_i \leq 270, \quad i = \overline{1, n} \quad x_i \geq 0 \end{cases}$$

where i - the competence number

The task of optimization is to maximize the total usefulness of competencies and minimize the total cost of training the competencies of educational program. Limitations of the optimization task are not to exceed the total duration of the training in the limits 1080 hours and compliance with the total minimum training time of 450 hours. In addition, the training time of one competency must also be within not less than 30 and not more than 270 hours.

As a result of applying the optimization algorithm in the Python software environment, we will get the following result: Cyberoo will spend 58 830 UAH and 720 hours for the annual training of one student worker, of

which for each competency: $x_2=270$ h, $x_4=240$ h, $x_5=30$ h, $x_{10}=30$ h, $x_8=30$ h, $x_{2.2}=30$ h, $x_6=30$ h, $x_{4.4}=30$ h, $x_{5.5}=30$ h; and reaches a maximum utility effect of 12,675 utility.

Thus, using the constructed model for optimizing the cost of training, Cyberoo maximizes the total utility from a variety of competencies within the established training budget and time constraints.

Conclusion. In the paper a model is built and analyzed for the problem of optimizing the cost of training in a company in a dual system with parallel training and work of a student-employee in a company and an educational institution.

The practical value of the built model is its use by companies involved in dual education to minimize their costs and maximize the benefits from use of many combinations of competencies. This model has been tested in practice at Cyberoo, the results of which indicate its effectiveness. Thus, the model can be used as part of the information technology of the dual form of education in the form of a web portal application of dual education as a tool to influence the company in the process of organizing training, minimizing its cost and maximizing utility.

The prospect for further research is planned to separately investigate the model for optimizing the cost of training while minimizing the cost and maximizing its utility.

References:

1. Gessler, Michael (2017). The lack of collaboration between companies and schools in the German dual apprenticeship system: Historical background and recent data. *International Journal for Research in Vocational Education and Training (IJRVET)*, 2017, 4.2: 164-195.
2. Lechachenko, Taras (2019). Analysis of foreign experience of implementation of the dual form of education and accessibility of its

implementation in Ukraine. Technology audit and production reserves, 2019, 3.2 (47): 31-38.

3. Dionisius, Regina, et al (2008). Cost and benefit of apprenticeship training- A comparison of Germany and Switzerland. 2008.

4. Zheng, Guozhong, et al (2012). Application of a trapezoidal fuzzy AHP method for work safety evaluation and early warning rating of hot and humid environments. Safety science, 2012, 50.2: 228-239.

5. Chang, Da-Yong (1996). Applications of the extent analysis method on fuzzy AHP. European journal of operational research, 1996, 95.3: 649-655.

Citation: Ivan Hrod, Taras Lechachenko (2021). MATHEMATICAL MODEL OF TRAINING OPTIMIZATION IN THE COMPANY AS A COMPONENT OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR DUAL EDUCATION SYSTEM. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 3(47). doi: 10.26886/2520-7474.3(47)2021.7

Copyright Ivan Hrod, Taras Lechachenko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

CONTENT

I. LEGAL SCIENCES

ESSENCE, LEGAL NATURE AND CONCEPT OF A MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE	5
--	----------

L. Enina

II. CULTURAL STUDIES AND ART

MEANS OF VISUAL COMMUNICATION IN THE EXHIBITION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OBJECTS	16
--	-----------

S. Linda, DSc of Architecture

S. Al Rawashdekh, Postgraduate student

THE THEME OF JUDAICA IN THE MURAL ART OF POLAND (ON THE EXAMPLE OF THE MURALS OF THE CITIES OF KRAKÓW AND ŁÓDŹ)	25
--	-----------

Y. Shemenova, Postgraduate student

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

PARADIGM OF READING AND FUNCTIONAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGE	48
---	-----------

Y. Pyvovar, PhD of Pedagogical Sciences

EMOTIONAL WELFARE AS A DETERMINING FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE MOTIVATIONAL AND SEMANTIC SPHERE WITH DIABETES SUGAR PATIENTS	61
--	-----------

*I. Volzhentseva, Dr. of Psihological Sciences, Professor,
Academician of Ukraine Technological Academy (UTA)*

III. PHILOSOPHY

THE ANIMAL WORLD IN THE LIGHT OF ANCIENT CHINESE PHILOSOPHY

83

Uliana Khamar, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor

IV. TECHNICAL SCIENCES

MATHEMATICAL MODEL OF TRAINING OPTIMIZATION IN THE COMPANY AS A COMPONENT OF INFORMATION TECHNOLOGY FOR DUAL EDUCATION SYSTEM

105

Ivan Hrod

Taras Lechachenko